Silte kyrka

Karaktärisering 2023

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

Gotlands Museum

Dnr: 2019-17
Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.
Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.
Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2025/160161.

© Gotlands Museum
Strandgatan 14
621 56 Visby

© Visby stift
Norra Kyrkogatan 3
621 55 Visby

Innehåll

Inledning 4
Bakgrund 4
Syfte 4
Metod 4
Visby stifts kyrkor 5
Omgivningar 7
Silte socken 7
Kyrkomiljön 7
Kyrkogården 8
Kyrkogårdens huvuddrag 8
Historik 10
Nulägesbeskrivning 12
Kyrkobyggnaden 24
Kyrkans huvuddrag 24
Byggnadshistorik 29
Nulägesbeskrivning 38
Restaureringar 102
Arkeologi 111
Fornlämningar 112
Arkeologiska undersökningar 112
Värdering 113
Allmänt 113
Bruksvärden 115
Kyrkobyggnaden 115
Kyrkans inventarier 116
Kyrkogården 116
Händelselista Silte kyrka 118
Lagskydd 124
Källor och litteratur 126
Otryckta källor 126
Tryckta källor 126
Kartor 126

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024**.**

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

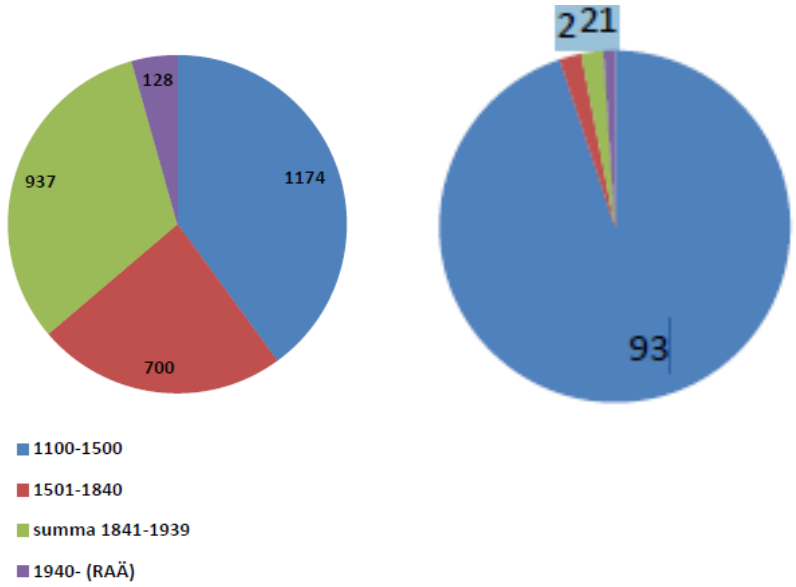
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altaruppsatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri

anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

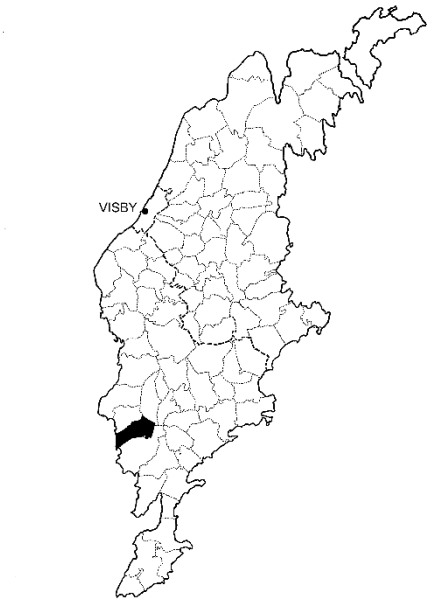

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

Silte socken

Silte kyrka ingår i Sudrets pastorat. Den är belägen på sydvästra Gotland ca 55 km från Visby. År 2022 var invånarantalet i socknen 138 personer.

Kyrkomiljön

Silte kyrkogård är belägen intill landsvägen som leder genom Silte socken ifrån västra kustvägen och vidare inåt landet genom Mästermyr mot Levide och andra socknar. På övriga sidor gränsar kyrkogården i söder mot den tidigare skoltomten och skolbyggnaden, numera använd som bygdegård. I öster och norr ligger öppna odlingslandskap. Väster om landsvägen ligger den tidigare lärarbostaden, numera fritidsbostad.

Silte kyrkomiljö fotograferad från ovan, väster 2022. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

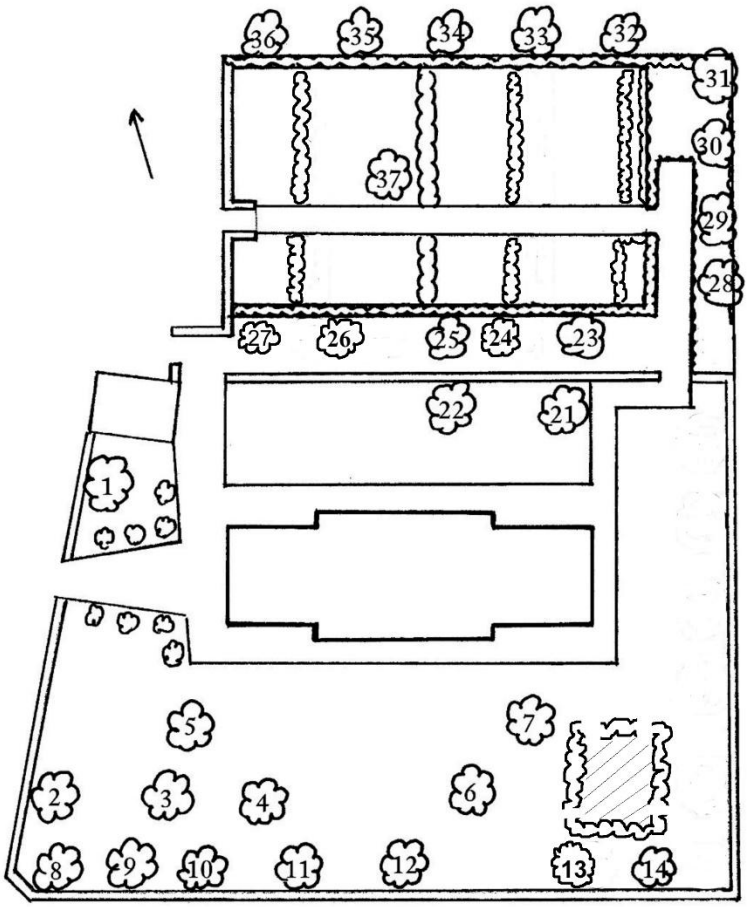
Silte kyrkogård tillhör de mindre kyrkogårdarna på Gotland. Den äldre kyrkogården utvidgades något åt söder 1892 men har i princip bevarat sin medeltida utsträckning. År 1907 utvidgades den åt norr. Den yngre kyrkogården i norr omges av en trädkrans. Även på den äldre kyrkogården finns trädrader och solitära träd vilket ger kyrkogården en lummighet i det öppna odlingslandskapet. I den nordvästra delen ligger ett sockenmagasin uppfört på 1800-talet.

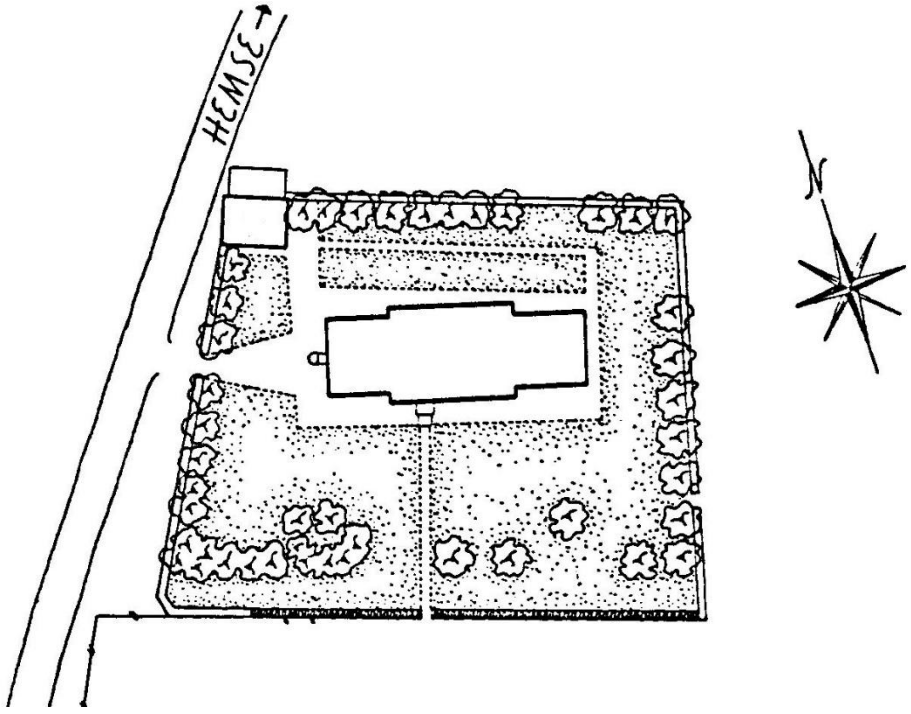
Silte kyrka och kyrkogård fotograferade från ovan, norr 2022. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Silte kyrka och kyrkogård fotograferade från ovan, öster 2022. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan Silte kyrkogård 2007. Reviderad 2023, Gotlands Museum.

Situationsplan Silte kyrkogård uppmätt av G. Redelius 1989. Ur Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

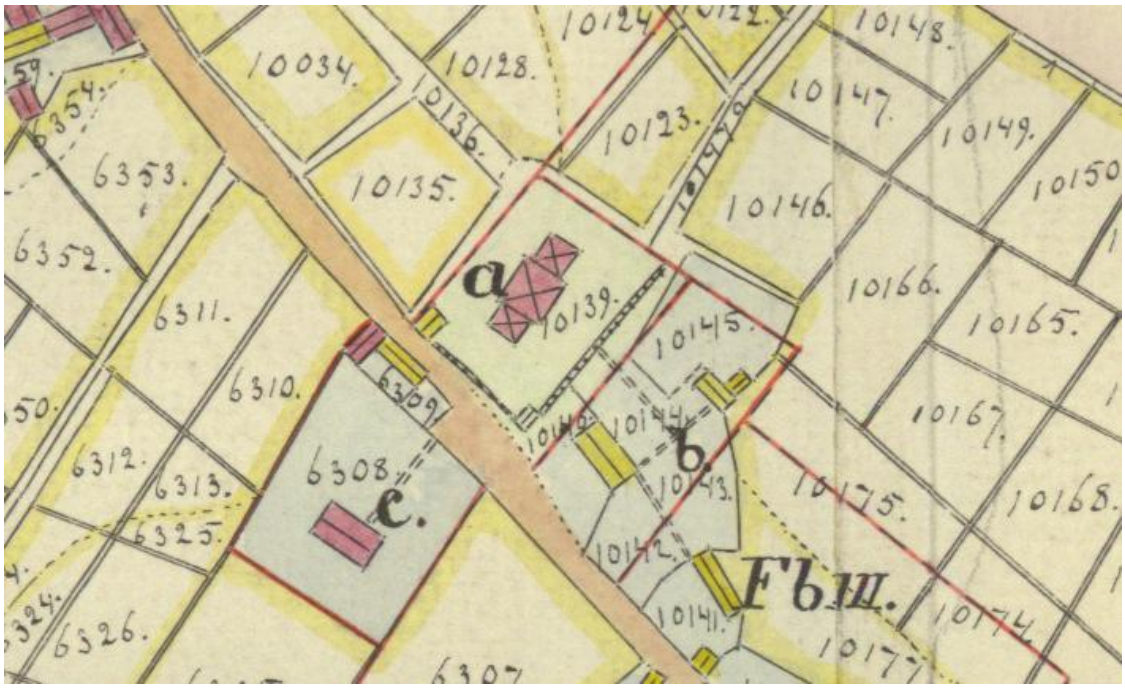
Historik

Skattläggningskartan från 1753 visar att kyrkan omges av åkermark som sträcker sig på båda sidor om landsvägen. Laga skiftes karta från 1891-92 visar kyrkogårdens omfattning innan utvidgningarna 1892 och 1907.

Kyrkogårdsmuren omlades 1864. Den äldre kyrkogården utvidgades 1892 ca 6 meter åt söder, en äldre trädrad markerar den gamla gränsen. Muren revs delvis och ändrades sannolikt vid utbyggnaden av gamla kyrkogården 1907.

Skattläggningskarta 1753.

Laga skiftes karta 1891-1892. Kyrkogården har fortfarande kvar sin ursprungliga storlek, troligen medeltida. I nordvästra delen ligger ett sockenmagasin från 1853.

Silte kyrka och kyrkogård fotograferade från öster. Öster om kyrkogården finns betesmark. Foto Anders Roland 1913, ATA.

Den västra delen av kyrkogården med det tidigare sockenmagasinet från 1853 i fonden. Foto Eric Erici 1913, ATA.

Nulägesbeskrivning

Silte kyrkogård består av två delar, en äldre med kyrkobyggnaden och en yngre, tillkommen 1981 och belägen norr om den äldre kyrkogården. Den nya kyrkogården har en högre marknivå och är uppfylld i förhållande till omgivande mark. I den gamla kyrkogårdens nordvästra hörn står ett tidigare sockenmagasin från 1853, numera använt som förråd för kyrkans behov. Det är ett putsat stenhus i två våningar och vind, med tegeltak på äldre spåntak och vindskivor av tjärat trä.

Den äldre delen av kyrkogården begränsas av kalkstensmurar i norr, öster och väster, i söder av en häck med sibirisk ärtbuske. Den norra muren täcks till stora delar av murgröna. Flera av gravkvarteren avgränsas av häckar med oxbär. Den yngre kyrkogården begränsas av måbärshäckar, planterade på slänterna. Även gravkvarteren på den nya kyrkogården inramas av måbärshäckar och liguster.

Till kyrkogården leder två ingångar från landsvägen i väster, båda stängs med svartmålade järngrindar varav den södra flankeras av gjutna betongstolpar. Från den södra grinden leder en stig, belagd med betongplattor samt ett antal äldre gravhällar, fram till kyrkans portaler på södra sidan. På norra sidan av kyrkobyggnaden finns en grusgång. På kyrkogården finns tre belysningsstolpar av omålad av galvaniserat stål med ljusglober vid grindarna och vid gångstigen söder om kyrkobyggnaden.

Den äldre delen omges av en trädkrans bestående av äldre hamlad skogslönn (nr 1, 21-22), äldre hamlad alm (nr 2), och yngre friväxande oxel (nr 8-14). Den äldre delen av kyrkogården avgränsas i norr av en trädrad av yngre friväxande skogslönn (nr 23-27). Vid den västra ingången växer fyra stamsyrener på var sida om gångstigen. På kyrkogården finns en del solitära träd. I den äldre delen växer äldre hamlad alm (nr 3-4), äldre hamlad lind (nr 5), äldre hamlad skogslönn, (nr 6), äldre hamlad tysklönn (nr 7). Trädkransens äldsta träden planterades för ca 100 år sedan. De yngre träden planterades för ca 40 år sedan då kyrkogården utvidgades åt norr.

Den yngre kyrkogårdsdelen nås via en kalkstenstrappa från landsvägssidan eller en svagt sluttande slänt från den nordöstra delen av den gamla kyrkogården. Gångarna på den yngre kyrkogården är belagda med kalkstensflis. Vid den yngre kyrkogårdens östra del ligger en minneslund med ljuslykta och minnesplatta av svartmålat smidesjärn/plåt samt sittbänkar, tillkommen 2001. Utformningen förändrades 2008.

Den yngre delen av kyrkogården omges av en trädkrans bestående yngre friväxande skogslönn (nr 28-36). Den omges även av en måbärshäck. Det finns ett solitärt träd, en yngre friväxande oxel (nr 37).

Silte kyrka och kyrkogård fotograferade från ovan 2022. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Det tidigare sockenmagasinet uppfört på 1800-talet, fotograferad från sydväst. Foto ES 2023.

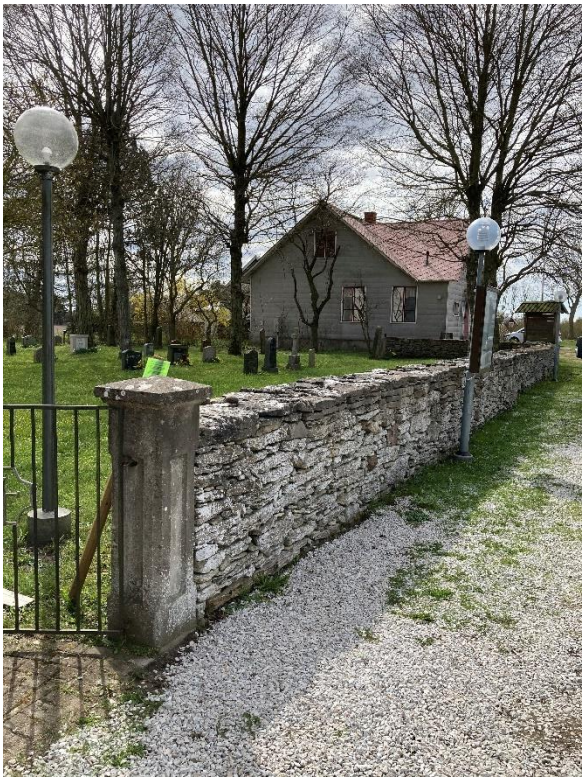
Ingång från väster. En dubbel järngrind utsmyckad med kors. Grinden flankers av fyrkantiga putsade stolpar med pyramidformade överliggare. Foto ES 2023.

Ingång i väster mellan den äldre och den yngre kyrkogården. En dubbel järngrind med liknande utsmyckning med kors som grinden vid huvudingången. Foto ES 2023.

Den yngre kyrkogården nås från landsvägen i väster av en trappa. Foto ES 2023.

Den västra mursträckningen fotograferad från norr. Foto ES 2023.

Den södra avgränsningen med en häck fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den östra mursträckningen fotograferad från norr. Foto ES 2023.

Gång belagd med kalkstensflis mellan den äldre och yngre kyrkogården. Foto ES 2023.

Gång belagd med betongplattor från huvudingången i väster. Foto ES 2023.

Söder om kyrkan finns gravhällar inlagda i gången. Foto ES 2023.

Gång belagd med kalkstensflis i den östra delen av den äldre kyrkogården. Foto ES 2023.

Gång belagd med kalkstensflis i den östra delen av den äldre kyrkogården. Gravkvarteren omges av häckar med oxbär. Foto ES 2023.

Grusbelagd gång norr om kyrkan. Foto ES 2023.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från nordost. Foto ES 2023.

Den sydöstra delen av kyrkogården fotograferad från nordväst. I denna del av kyrkogården omges kvarteren av oxbärshäckar och enstaka tujahäckar. Foto ES 2023.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2023.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den östra delen av kyrkogården fotograferad från norr. Foto ES 2023.

Den yngre kyrkogården södra del fotograferad från öster. Foto ES 2023.

Den yngre kyrkogården norra del fotograferad från öster. Foto ES 2023.

Minneslund tillkommen 2001, med ändrad utformning 2008. Foto ES 2023.

I kyrkogårdens nordöstra del finns gravhällar och en bildsten uppställda under skyddstak. Foto ES 2023.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Träkors infattad i en konstnärligt utförd järnram från 1864. Både träkors och utformningen med järnram är ovanlig. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Träkors infattad i en konstnärligt utförd järnram från 1865. Både träkors och utformningen med järnram är ovanlig. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i svart granit från 1920. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravhäll med järnringar. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Silte kyrka hör vid en första anblick inte till de mer anslående av de gotländska kyrkorna men har välbevarade byggnadsdelar från 1200-talet, är en av de få svenska kyrkor som har medeltida glasmålningar bevarade, har ett medeltida altarskåp med målade dörrar, elegant ornamenterade kalkmålningar samt 1971-1972 påträffade unika spår av en tidigmedeltida träkyrka, som var det kanske viktigaste fyndet i landet gällande medeltida stavkyrkor sedan bräderna från Hemse stavkyrka påträffades 1896.

Kyrkan från nordöst. Foto JL 2023.

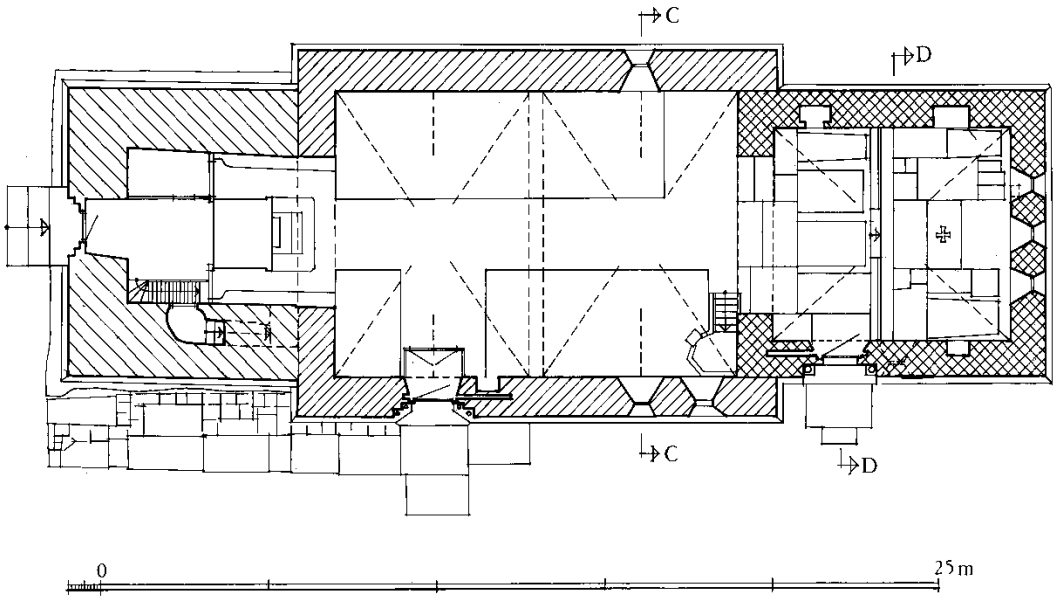
Exteriör från sydväst. Foto JL 2023.

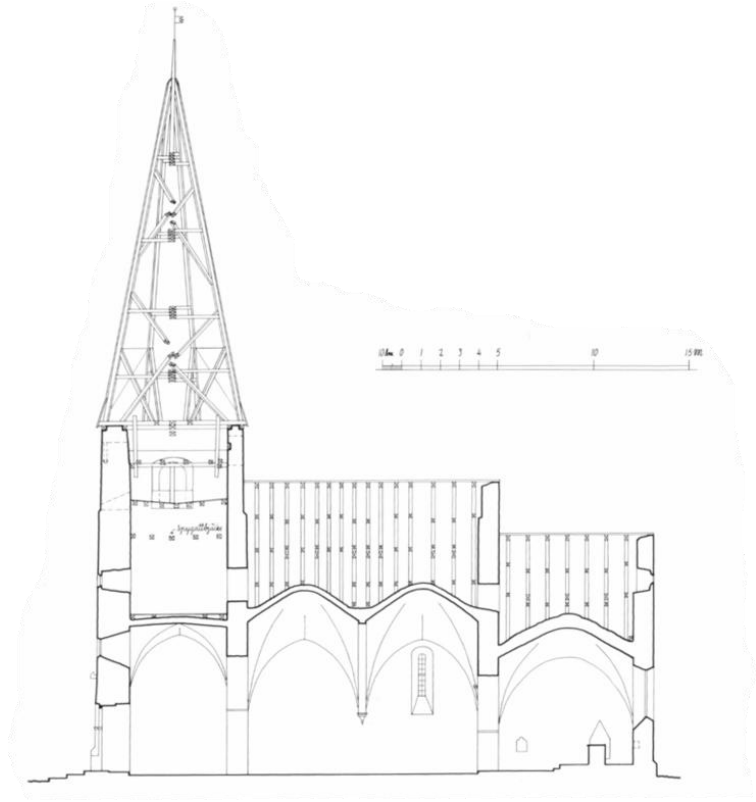
Exteriör från sydöst. Foto JL 2023.

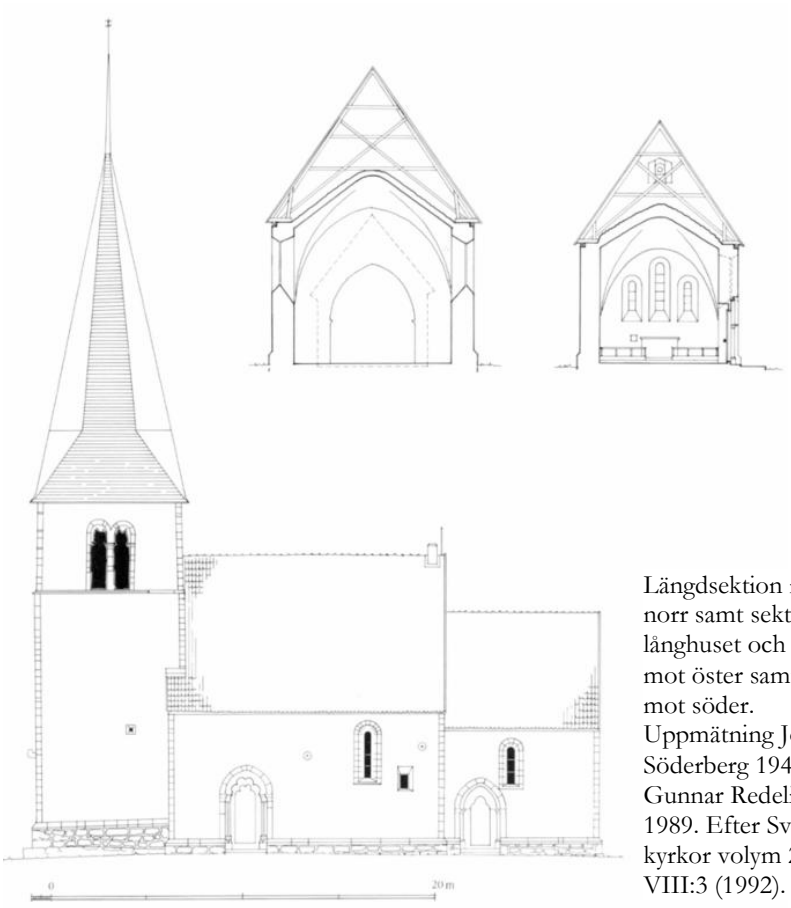

Exteriör från norr.
Foto JL 2023.

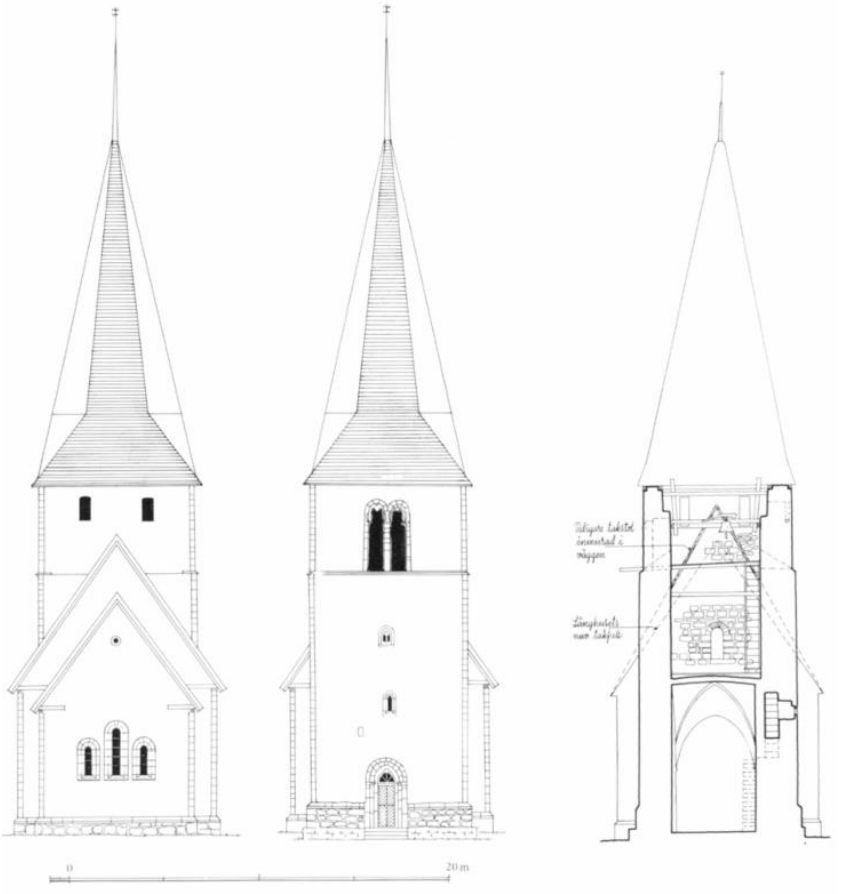

Plan, uppmätning Gunnar Redelius 1989, delvis med underlag av John Söderberg 1943, ATA, för Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992). Koret byggdes sannolikt strax före 1200-talets mitt, långhuset strax efter koret. Tornet byggdes troligen i slutet av 1200-talet, men har fullföljts eller byggts om senare under medeltiden. Som sakristia fungerar ett utrymme i ringkammaren. Gravhällarna utanför sydfasaden bortflyttade omkring 1990.

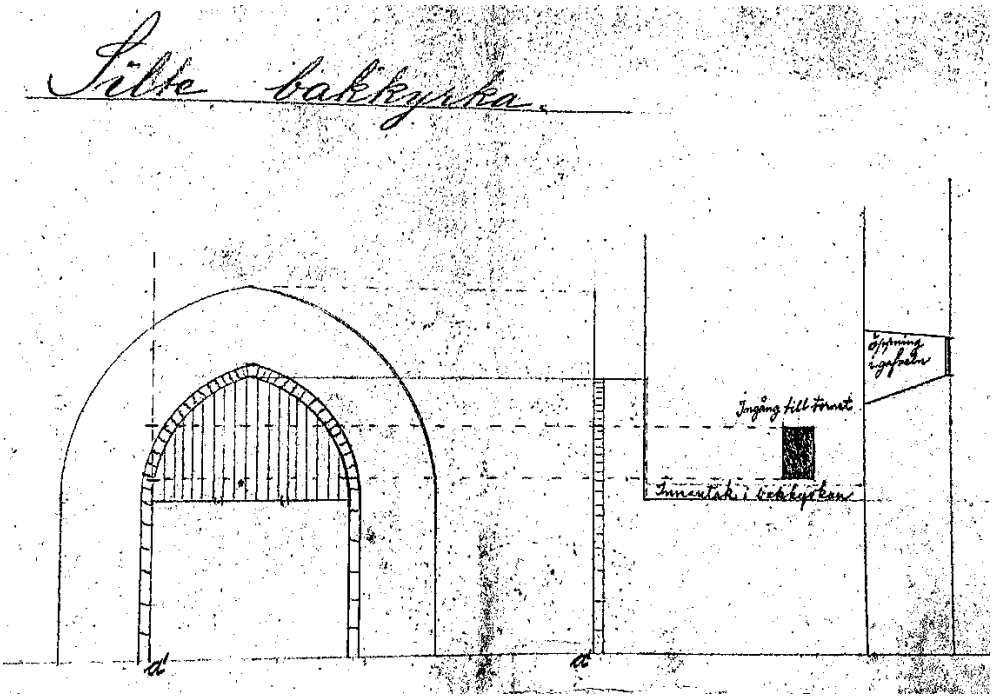

Längdsektion mot norr samt sektion av långhuset och av koret mot öster samt fasad mot söder. Uppmätning John Söderberg 1943 och Gunnar Redelius 1989. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Fasad mot öster (spegelvänd) och mot väster samt tvärsektion mot öster. Uppmätningar Gunnar Redelius 1989 respektive John Söderberg 1943. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Ritning över ringkammaren, ”bakkyrkan”, med tornbågen sedd mot väster samt tvärsektion mot söder. Uppmätning omkring 1900. Ringkammaren täcktes av ett innertak i höjd med tornbågens anfang med en brädvägg mot kyrkorummet i bågens välvda del. Trappan upp till tornet samt tornfönstret låg ovanför innertaket och syntes inte från kyrkorummet. Vid restaureringen 1902-1903 revs taket och väggen och det nuvarande valvet slogs över ringkammaren.

Byggnadshistorik

Silte är en av det fåtal kyrkor där det finns betydande spår kvar av den sannolikt äldsta medeltida kyrka som har stått på platsen. År 1971, under kyrkans restaurering, iakttogs i putsen på triumfbågsmuren spår av en tidigare träkyrkas gavel. När sedan långhusgolvet togs upp frilades den nästan orörda grunden och golvläggningen till den tidigare träkyrkans långhus. Ingenting fanns bevarat av konstruktionsvirket, annat än kvarlämnade flisor, men avtrycken visade att det var en stavkyrka, det vill säga en träkyrka med upprättstående kraftig panel som nedtill var fäst vid en liggande syll. Grundläggningen var mer omfattande än vad man annars påträffat av tidigare stavkyrkor. Att byggnadsdelarna saknades har väckt antaganden om att stavkyrkoplankorna i till exempel Hemske skulle kunna komma från Silte. Det är dock osannolikt eftersom stenkyrkan i Hemse byggdes innan stenkyrkan i Silte ersatte stavkyrkan, men den väcker ändå frågor om det kan vara så att hela träkyrkor kunde återuppföras i andra socknar som saknade kyrka, eller i vilken mån överblivet material från stavkyrkor kan ha sålts till grannsocknar som golv-, tak- eller konstruktionsvirke. Eller återanvänts på annat sätt. Emellertid synes det mest rimligt att stavkyrkomaterial i en stående stenkyrka kommer från en äldre träkyrka på platsen. Skälen till att materialet saknas i Silte är inte känt, men dels kan det ha använts i ett golv som senare ha bytts ut eller i delar av kyrkan som skadades vid den brand som enligt vissa spår möjligen inträffade på medeltiden.

Stavkyrkan bestod av ett rektangulärt långhus med ett smalare kor i öster. Korets längd är inte känd liksom om det avslutades med en rak östvägg, vilket är troligast, eller hade en rundad absid. Långhusets storlek motsvarade ungefär det nuvarande korets golvyta, medan taknockens höjd, som framgår av ristningen kring triumfbågen, låg i nivå med korvalvets hjässa. I kyrkan låg ett putsgolv, på yttertaket spån. Tillkomsttiden är inte känd. Uppgifter tyder på att socknen och kyrkan tillkom jämförelsevis sent, vid 1100-talets mitt eller senare. Att kyrkan byggdes sent skulle, utan att några andra belägg finns, kunna innebära för att träkyrkan övertogs från till exempel Hablingbo, som fick en stenkyrka under 1100-talets andra hälft. Dopfunten från omkring 1200 torde ha anskaffats till den tidigare stavkyrkan i Silte.

Strax före 1200-talets mitt började man ersätta träkyrkan med en stenkyrka. Kring det gamla koret lades grunden ut till kyrkans nuvarande kor. Det äldre koret revs och träkyrkans långhus förlängdes mot det under byggnad varande korets västra mur. När koret putsades fram till träkyrkans väggar och tak kom detta att lämna spår i putsen. Strax därefter, sannolikt när koret stod under tak och även fått sitt valv samt förenats med det äldre långhuset till ett sammanhängande provisoriskt kyrkorum, påbörjades uppförandet av långhuset. Det byggdes kring det äldre, sannolikt för att kyrkan skulle kunna användas så länge som möjligt under byggnadsarbetet, så som det går att läsa av i flera gotländska kyrkor som har utvidgats i etapper. Sedan revs trälånghuset och koret och det nya långhuset kunde förenas till ett kyrkorum. Troligen omedelbart efter valvslagningen dekorerades valv och murar med kalkmålade ornamental dekor av rankor samt, i koret, målade markeringar av fönstrens omfattningar. Kyrkans planform följer en uppdelning på nästan kvadratiskt kor och ett enskeppigt långhus med två travéer som har flera motsvarigheter på Gotland, liksom den karaktäristiska och anslående trefönstergruppen i öster vars form erinrar om Dalhem, Sjonhem, Lojsta och Eke kyrkor. En ovanlighet är dock att långhuset inte bara har fönster mot söder utan även mot norr. Det förekom i gotländska kyrkor under tidig medeltid, men blev sedan ovanligt. Närbelägna tidigmedeltida kyrkor som Fardhem och Havdhem har eller har haft det och förmodligen även de senare rivna påkostade 1100-talskyrkorna i Hablingbo och Grötlingbo.

I väster utsparades en båge, vars in mot långhuset släthuggna omfattning är bevarad, för ett planerat torn. Sannolikt var bågens yttre del igenmurad, som än idag i Kräklingbo, Väte och Lau. Tornet dröjde troligen och när det byggdes synes det ha fått en form som inte följer de gängse formerna på tornen, annat än i dess stora drag. Möjligen kan det även ha drabbats av ett ras, följt av en senare återuppbyggnad som kan förklara delar av dess ovanliga formdetaljer och konstruktionslösningar, men tornet är ovanligt även i sina nedre delar. Tornets datering är svår att bestämma. Något som kan motivera att det uppfördes redan snart efter långhusbygget är att långhusets västra gavel aldrig synes ha putsats och att passagen in till kyrkvinden är placerad i västra långhusgaveln och krävde en nästan tio meter lång stege utomhus för att ta sig dit upp innan tornet byggdes. Tornets sockel, som är mycket högre än långhusets, skulle kunna tala för en tidsskillnad, men även i Linde och Sproge finns motsvarande höjdskillnad som kan vara en anpassning till att tornet är högre. Dock är den kraftigt framträdande utskjutande sulan under sockeln ovanlig. Det stod utan valv fram till 1903. Innan dess täcktes ringkammaren av träinnertak, placerat nedanför tornets fönster som då fick lysa upp första övervåningen och med en trävägg in mot långhuset i tornbågens övre del.

Västportalen har ovanlig form, men kan ha fått denna vid en tidig ombyggnad. Portalens oregelbundenheter kan emellertid också bero på att den var placerad provisoriskt i tornbågens igenmurning innan den flyttades till tornet, så som den blivit kvar i Östergarn och Kräklingbo. Mer märklig är emellertid att portalens tröskel tidigare låg i nivå med sockelns överkant. Märklig är även det höga läget för västfönstret och torntrappans början. Den södra tornmuren är något kraftigare än de övriga, ett förhållande som brukade förekomma när muren inrymde en murtrappa. Någon sådan finns inte i tornets nedre del, vilket inte utesluter att en sådan ursprungligen varit förberedd och murats igen. Den nuvarande ingången till trapploppet sitter högt på väggen, före 1903 i nivå med ett golvbjälklag som sannolikt nåddes via en stege. Där trappan börjar och sedan fortsätter uppåt saknar den all den elegans som öns kyrkor brukar visa i sina murtrappor. Det övriga inre murverket, där det är frilagt ovanför tornvalvet och uppåt, skiljer sig också från Gotlands övriga kyrktorn. Delvis visar det ett sandstensmurverk som är starkt eroderat, kanske för att tornet stått utan tak en längre tid, delvis visar det i sina övre delar ett enkelt murverk av till stor del hopsamlad fältsten och endast till en mindre del de tuktade kalk- eller sandstensblock som brukar förekomma i kyrkorna. Kontrasten till den väl synliga inmurade äldre långhusgavelns sandstensblock är stor. Ovanligt nog har även den äldre långhusgavelns yttersta takstol fått vara kvar och murats in.

Tornets öppningar uppvisar inte heller den elegans och den skala som andra kyrktorn gör. De ofta tvådelade omfattningsstenarna i ljusgluggen mot väster och ljudgluggarna mot söder och väster är medeltida, men inte av den kvalitet, den enhetlighet och de stora mått som i andra kyrkors öppningar. De kopplade bågarna saknar mittstöd och har med hjälp av konsoler, styltade bågar och asymmetrier anpassats till ljudgluggarna. De ter sig snarare vara hämtade från profana byggnader och inmurade på synliga platser på tornet för att ge det en kyrklig karaktär. Mot öster, där yttertaket har skylt klockvåningen, sitter två oartikulerade öppningar. Mot norr finns en ensam ljudglugg utan någon inre uppdelning och med en huggen omfattning vars något oregelbundna form tyder på att den är sekundärt placerad här. Öppningens form och placering kan möjligen förklaras med att man tog in klockan denna väg.

Ibland har antagits att tornet varit högre och rasat. Dess nuvarande övre delar skulle då kunna utgöra återuppbyggda partier. Emellertid uppvisar dessa inga som helst spår av återanvänt material från tornets tidigare övre delar. Omfattningarna kring ljud- och ljusgluggar synes komma

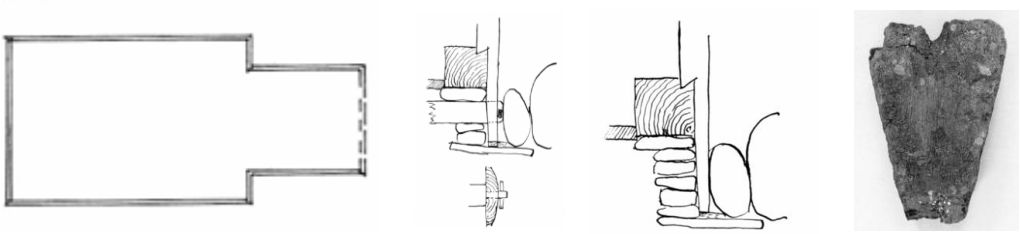
från andra byggnader, som prästgården eller privata byggnader. Murstenarna kommer inte från något omsorgsfullt tidigare tornmurverk som har rasat. Varken tornets nedre, mellersta eller övre del vittnar om ett välbyggt torn. Dock finns det en tydlig skarv i murningstekniken vid en nivå strax under klockvåningens golv. Det är också under denna nivå som murverket på tornets södra sida är starkt eroderat. Vid ungefär samma nivå ligger också ett bjälklag som haft avrinningsanordning vilket talar för att det legat under en klockvåning med öppningar, kanske inrymd i en huv av trä med ljudgluggar i panelen.

En möjlig byggnadshistorik skulle kunna vara att tornets grund lagts ut med en bred mur i söder för att där inrymma en murtrappa men utan förberedelse för portal, åtminstone inte i väster (Sproge har sin tornportal i norr). När tornmurarna restes slopas murtrappan i söder och en portal sätts in i väster. Tröskeln hamnar högt, delarna kommer från annat håll och portalen monteras utan den professionalism som utmärker öns kyrkobyggande. Redan detta kan tala för att tornet påbörjades när kyrkobyggnadsverksamheten avtagit. När man hunnit ett stycke upp önskar man en murad trappa, men endast förbi det murade valv man planerade men inte kom till stånd med att slå. Man fortsätter vidare upp till skarven strax under nuvarande klockvåningen. I detta skede avstannar bygget. Tornmurarna står som en ruin, utsatta för väder och vind, eller så kan det ha fått en enkel träöverbyggnad som rymt klockan men med ett omfattande läckage mot söder. Långt senare, kanske efter medeltidens slut, fullföljde man tornet. Under 1700-talets förra hälft ser det ut som idag, vilket framgår av den från denna tid kända enkla teckningen.

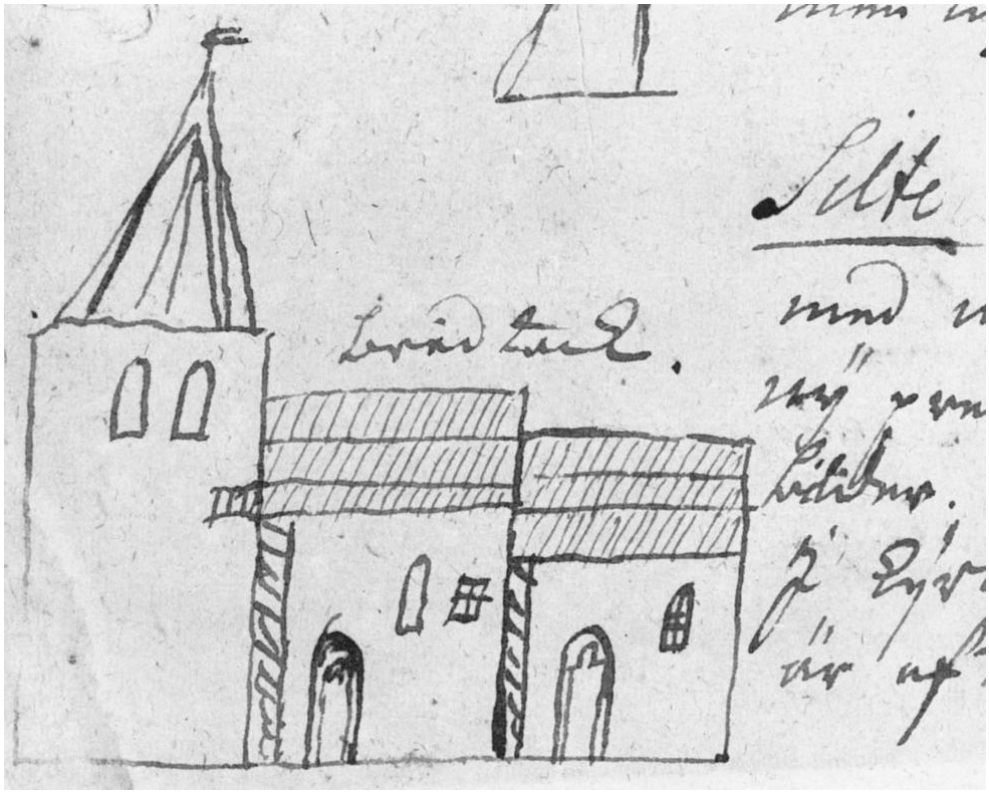
En eldsvåda synes ha drabbat yttertaket, åtminstone över koret. Möjligen skedde den redan under 1200-talets senare del då delar av korets takstol förefaller ha nybyggts. Kyrkan försågs aldrig med sakristia. Att en utanpåliggande, sakristia saknades var det vanliga på sydvästra Gotland under medeltiden men någon sådan kom inte heller till stånd senare. Inte heller tycks det ha funnits någon avbalkning i koret eller någon ”prästbänk” med höga sidoskärmar av sådana slag som förekommit i andra kyrkor. Vid mitten av 1700-talet sänktes tak till en lägre vinkel som passade bättre till de tegeltak som då lades på. Först på långhuset 1746, från den äldre vinkel som syns inifrån tornet, sedan kortaket 1758, vars äldre nock sannolikt låg strax under den sänkta nockhöjden på långhustaket. Trots att kyrkan är liten avskärmades ringkammaren till magasin, senast på 1700-talet. Under 1700- och 1800-talet diskuterades läktarbygge för att öka antalet sittplatser. Istället utrymdes 1854 nedre delen av magasinet i ringkammaren. Ytan införlivades med kyrkorummet och försågs med bänkar. Ringkammaren, ”bakkyrkan”, var inte så hög som idag utan täcktes av ett träinnertak i höjd med båganfanget i tornbågen, vars övre del var fylld av en brädvägg. Vid den omfattande restaureringen 1902-1903 placerades orgeln i ringkammaren, trätaket och väggen i tornbågen revs ut och ett murat valv slogs över rummet. En skorsten tillkom i början av 1900-talet då kyrkan fick uppvärmning med kamin. År 1868 nybyggdes tornhuven. En yttre restaurering och omputsning ägde rum i början av 1900-talet då bland annat tornet putsades. Vid en ny yttre restaurering efter förslag av arkitekt Olle Karth togs kyrkans dåvarande spritputs, tillkommen senast vid mitten av 1800-talet, bort och ersattes av slätputs. Samtidigt frilades hörnkedjor och murade omfattningar som tidigare varit putsade.

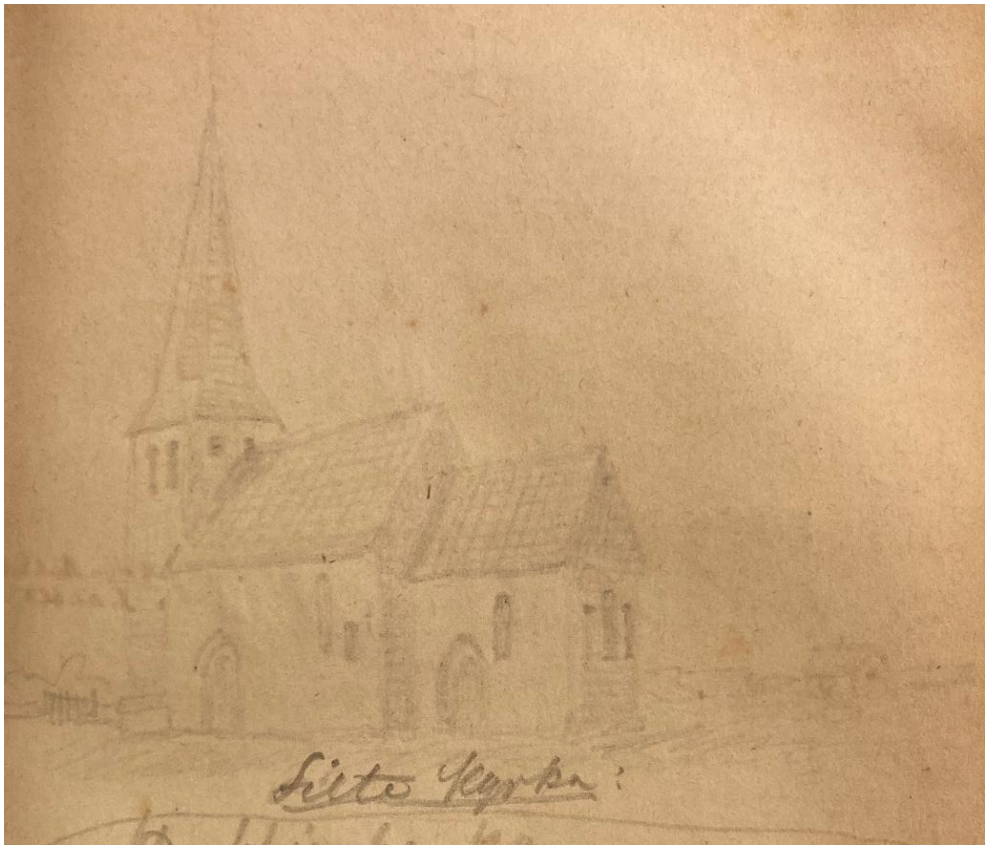
Grunden till stavkyrkan, framgrävd under restaureringen 1971-1972. Foto Waldemar Falck 1971, efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Stavkyrkans plan, rekonstruktion av Mats Bergman och Gunnar Redelius. I mitten rekonstruerade konstruktionsdetaljer, skisser Gustaf Trotzig 1972, till höger bevarat takspån, troligen från stavkyrkan, nu i Gotlands Museum. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

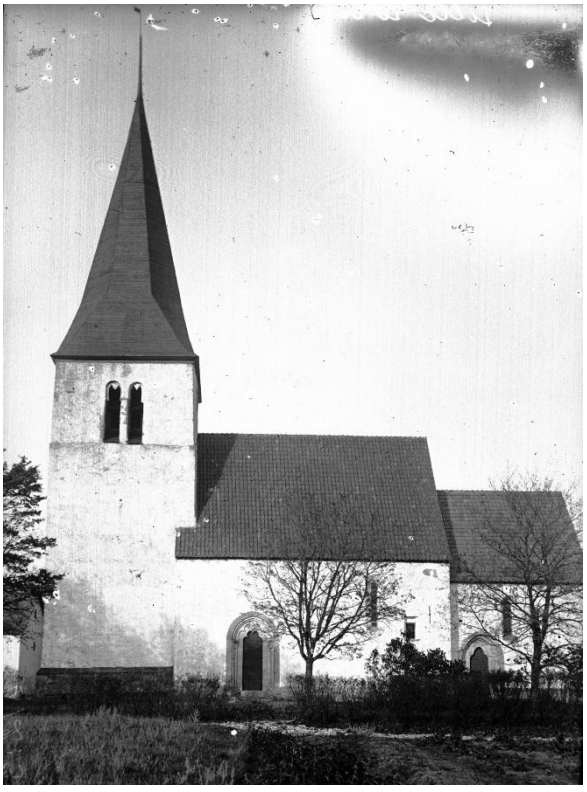
Kyrkans sydfasad i början av 1700-talet. Teckning av Johannes Pihl 1726 i Jöran Wallins Analecta Gotlandensia (1740), KB. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Exteriör från sydväst. Teckning av Per Arvid Säve 1864, i Fornforskningsresan på Gotland 1864 volym II, UUB, S 40 n.

Exteriör från söder vid 1800-talets slut. Foto i Gotlands Museums arkiv (GFF962_3).

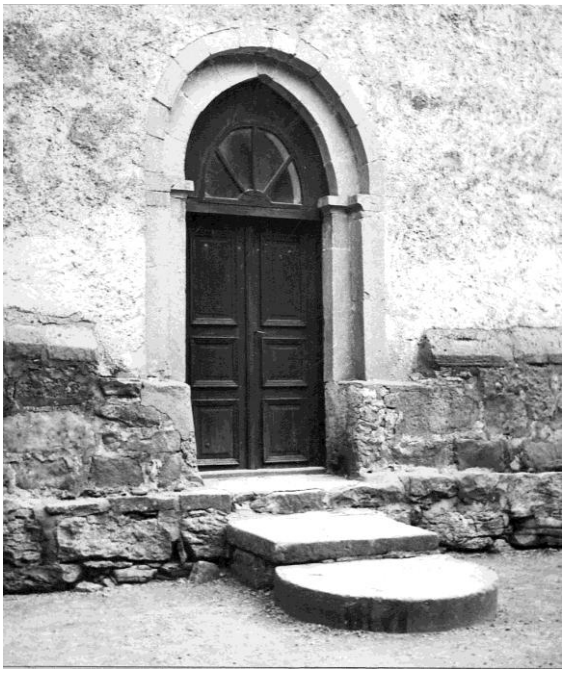

Exteriör från söder samt tornet från väster. Foto Einar Erici 1916 respektive Anders Roland 1913, ATA.

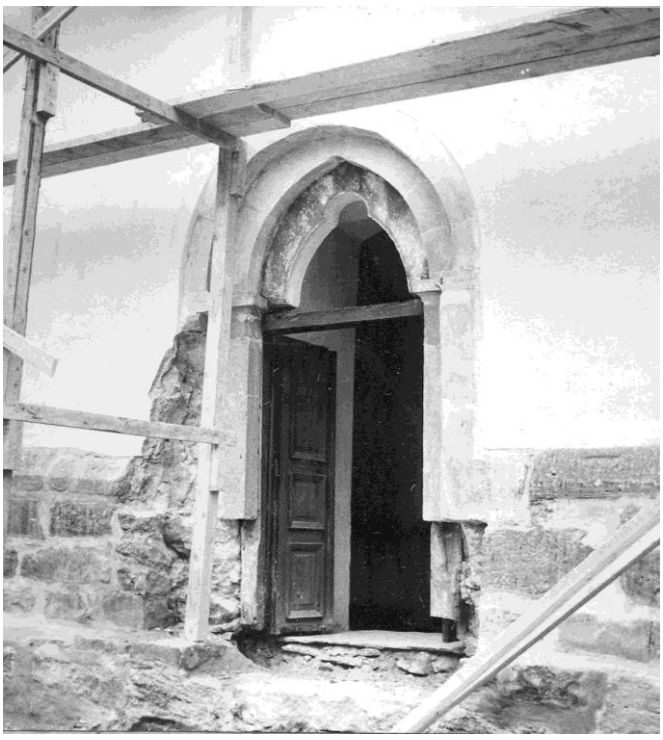

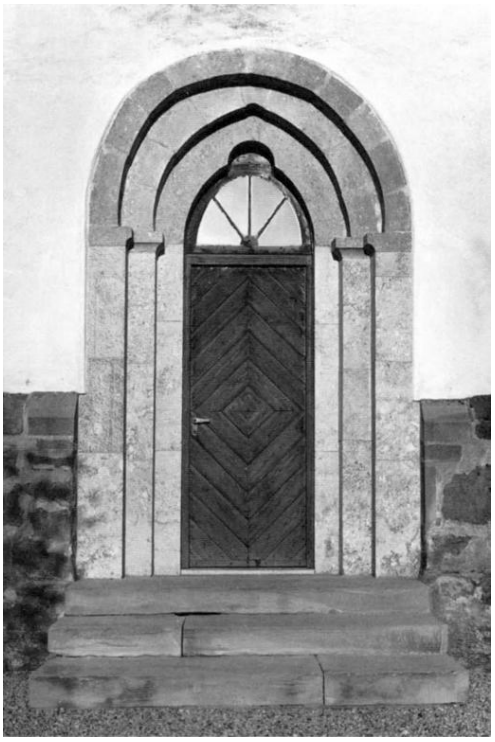
Korets sydfasad och långhusets sydöstra hörn. Kor- och långhustaken har olika sorters tegel. Fasaderna har spritputs. Foto Anders Roland 1913, ATA.

Tornportalen före 1854. Tröskeln var placerad ovanför sockeln. Teckning av Per Arvid Säve 1847, UUB. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992). Till höger portalen efter 1854, förlängd nedåt genom sockeln och vidgad genom att innersta posten och tympanonstenen avlägsnats. Foto GMA (GFF962_21).

Portalen under ombyggnad 1971-1972. Tympanonstenen återinsatt. Posterna under utbyte mot nya. Foto GMA (GFF962_23). Till höger portalen med nya poster och med sockeln kompletterad. Foto Albin Dahlström 1988. Efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Tornhuven under restaurering. Foto Sven Axel Söderholm 1949, ATA. Nedan kyrkan efter restaureringen 1960. Teglet är bytt, fasaderna har fått slätputs. Hörnkedjor och huggna omfattningar har lämnats utan puts. Foto Georg Gådefors, troligen 1972, GMA (GFF962_19).

Silte kyrka fotograferad från söder 1972. Foto troligen Georg Gådefors. ATA.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Silte kyrka består av ett rakslutet kor i öster, ett något högre och bredare långhus samt i väster ett torn som kröns av en spetsig huv som övergår från fyrkant till åttkant. Kyrkan är byggd av sandsten med inslag av kalksten samt putsad med vitkalkad slätputs med undantag för socklar, hörnkedjor och omfattningar. Mot söder är sockelns skråkant på långhuset huggen i kalksten medan den på kyrkan i övrigt är i sandsten. På kor- och långhustaken ligger enkupigt tegel, på tornhuven tornpanel. Takets underkonstruktion är av trä. Över östra långhusgaveln reser sig en liten, murad skorsten.

Portalerna har huggna omfattningar och utgör perspektivportaler i flera språng. Rikast till formen är långhusportalen. Tornportalens omfattning tycks tidigt ha förändrats men fick sin nuvarande form vid 1800-talets mitt samt 1971-1972. Fasadernas stendetaljer visar en genomtänkt växling i material och färger. Portalernas omfattningar är i röd kalksten med inslag av grå, medan fönstrens bågar är i växlande röd och grå kalksten, posterna i grå kalksten eller sandsten, ljudgluggarnas krön i huvudsakligen röd kalksten. Fönstren i koret och långhuset är rundbågiga medan portalerna är spetsbågiga. Koret har i öster en trefönstergrupp medan långhuset ovanligt nog har ursprungligt fönster inte bara i söder utan även i norr. Tornportalen skiljer sig från de övriga genom att vara mer oregelbunden och ha såväl spetsiga som runda bågar, möjligen som en följd av att den är ommurad. Utöver fönstret på långhuset är nordfasaden sluten. Sakristia saknas och inga spår finns av att någon sådan var planerad när koret byggdes.

En rund ljusglugg i korets gavelröste har en omfattning, huggen i sandsten i ett stycke. I långhusets sydfasad, nära sydöstra hörnet, sitter ett litet rektangulärt fönster med betydligt enklare omfattning än de övriga, upptaget troligen på 1600-talet eller början av 1700-talet för att ge ljus till predikstolen. På tornets nedre del utskjuter mot väster snett ovanför tornportalen en konsol i sten, vars funktion är okänd. Tornfönstret har ett ovanligt trepassformat krön. En ljusglugg högre upp har en parställd dageröppning med inre fattning, allt hugget i ett stycke. Behuggningen visar att gluggen har avsetts för en rundbågig yttre omfattning, inte spetsbågig som nu, och tyder på att gluggen kan ha hämtats från ett annat sammanhang. Ljudgluggarna är kopplade, parställda och rundbågiga åt söder och väster, vars öppningar vardera har en tvådelad båge, huggen i ett stycke, men synbarligen avsedd för ett mittstöd. Detta avsåg troligen deras tidigare placering medan det förefaller osannolikt att de nuvarande ljudgluggarna haft kolonnetter som då hade behövt vara långa och mycket smala. Bågarna och sidoposterna närmast under dessa varierar till form och synes inte ha tillverkats för den plats de har idag utan förefaller ha haft en annan placering och funktion. Mot norr sitter en ensam ljudglugg som är betydligt större än de andra, är något ojämnt rundbågig och saknar i övrigt artikulering. Ljudgluggarna mot öster är mycket enkla, utformade för den lilla svickel av tornmuren som var synlig på var sida om det ursprungligen högre långhustaket och utan omfattning i sten. Tornhuvens form är den för Gotland mest karakteristiska, en åttkantig huv som reser sig från det fyrsidiga tornet med svicklar i hörnen.

Exteriör från sydväst och nordväst ur flygperspektiv. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Exteriör från sydöst ur flygperspektiv. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Tornets och långhusets sydfasad. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Sydfasaden sedd från väster samt ljusglugg i tornets sydfasad. Foto JL 2023.

Gravinskrift på långhusets sockel väster om portalen, huggen troligen på 1300-talet. Foto JL 2023.

Södra långhusportalen. Foto JL 2023.

Långhusportalens tympanonfält. Foto JL 2023.

Långhusportalens kapitälband. Foto JL 2023.

Långhusportalens basband. Foto JL 2023.

Långhusets sydöstra hörn. Foto JL 2023.

Långhusets södra större fönstret samt predikstolsfönstret. Foto JL 2023.

Långhusets sockel öster om portalen, huggen i kalksten. Foto JL 2023.

Sockeln i hörnet mellan långhuset och koret. Foto JL 2023.

Korets södra sockel, av sandsten, samt korportalen sedd från öster. Foto JL 2023.

Korportalen. Foto JL 2023.

Korets södra fönster. Till höger koret sett från sydöst. Foto JL 2023.

Kor, långhus och torn sedda från sydöst. Till höger ljusglugg i korets östgavel. Foto JL 2023.

Korets trefönstergrupp i öster. Foto JL 2023.

Koret samt nordfasaden från nordöst. Foto JL 2023.

Sockeln i norra hörnet mellan kor och långhus. Korets sockel till vänster har en förtagning ut mot långhusets sockel. Till höger sockel mellan långhus och torn. Foto JL 2023.

Nordfasaden sedd från nordväst. Till höger långhusets norra fönster. Foto JL 2023.

Tornets sockel mot norr samt mot väster. Foto JL 2023.

Tornportalen.
Foto JL 2023.

Öppningar och konsol i tornets västgavel. Foto JL 2023. Till höger den övre och nedre gluggen. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift, samt JL 2023.

Tornets övre del från sydöst och nordöst. Foto JL 2023.

Västra och södra ljudgluggarna. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Närbild av västra ljudgluggarna. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Närbild av södra ljudgluggarna. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Norra ljudgluggen. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Östra ljugluggarna. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Vindflöjel med årtalet 1868. Foto Pär Malmros 2021, Visby stift.

Interiör

Kyrkorummet är tredelat på samma sätt som kyrkans yttre, bestående av kor i öster, ett något högre och bredare långhus samt i väster ringkammaren, som utgör tornets bottenvåning. Alla delarna täcks av murade kryssvalv som är medeltida utom det över ringkammaren som slogs 1903 istället för ett tidigare träinnertak och skiljs åt av murar med spetsiga bågöppningar, som elegant löper parallellt med anslutande sköldbågar. Mur- och valvytor täcks av puts medan omfattningar kring bågar och öppningar har synlig murning, utom i ringkammaren och kring predikstolsfönstret. Rummets fönster är huvudsakligen samma som de medeltida. Senare tillägg är det lilla predikstolsfönstret, det glasade vindfånget som släpper in ljus när långhusportalen är öppen samt ringkammarens fönster som först 1903 införlivades med kyrkorummet. Den medeltida fönstersättningen är ovanligt symmetrisk genom att likadana fönster finns i norr och söder på långhuset. Av stor betydelse är trefönstergruppen i öster med det efter fönstren avpassade altarskåpet samt valvmålningarna med trädformer, valvstrålar och målade fönsteromfattningar. Altarskåpet och valvmålningarna återställdes vid restaureringen 1971-1972, då en större altartavla togs bort och kalkmålningarna frilades. I det norra av fönstren i öster sitter tre bevarade medeltida glasmålningsrutor, i ytterligare två fönster fotokopior av glasmålningar som nu finns på Gotlands Museum. Kalkmålningarna härrör från olika perioder. De rent dekorativa målningarna i koret och långhuset skiljer sig något åt till karaktär och placering, vilket talar för att de utfördes när respektive byggnadsdel stod klar omkring mitten av 1200-talet. På långhusets murar finns målade bildfält, utförda vid 1400-talets mitt av den så kallade ”Passionsmästarens” verkstad. Ytterligare delar av denna målningssvit påträffades vid 1970-talets restaurering men putsades åter över. I putsen kring triumfbågen syns mot väster den ristade linjen som markerar avtrycket av träkyrkans långhus. Ett stort vindfång är placerat innanför långhusets sydportal. Dörrar på var sida om orgeln i ringkammaren avskiljer utrymmet längst i väster, vars norra del utgör sakristia.

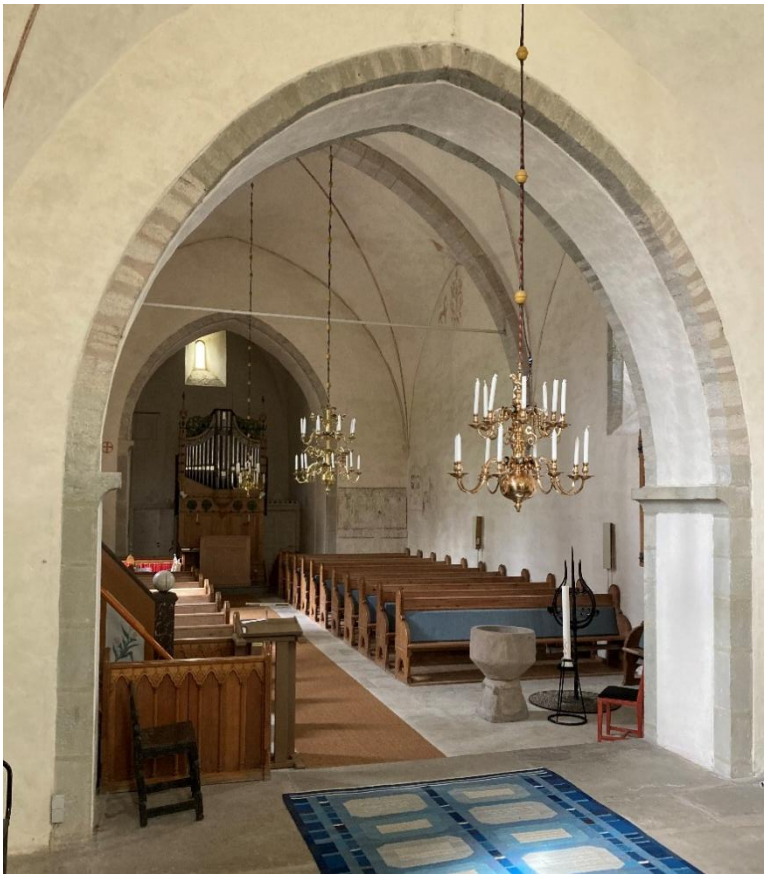
På ringkammarens södra sida finns en brant trätrappa från 1903 som leder upp till en öppning högt upp på södra tornmuren till en murtrappa. Trapploppet som går till första övervåningen är mycket ojämnt på sidan mot kyrkorummet. I första övervåningen framträder på östra sidan den västra långhusgavelns regelbundna sandstensmurverk i vilket är ursparat en rundbågig passage in till kyrkvinden. De övriga murarna till hör tornet och ansluter stumt emot den tidigare långhusgaveln. Murverket är mer oregelbundet än i långhusgaveln och därtill i framförallt mot söder och sydväst kraftigt eroderat vilket skulle kunna tala för att tornet stått utan övertäckning en tid. I våningens övre del finns ett bjälklag utan golv, vilket i mitten har en bjälke med avrinningsskåra, sannolikt för att samla upp vatten under en tidigare lägre belägen klockvåning. Strax över denna nivå skiftar murverket karaktär och blir än mer oregelbundet med en större mängd fältsten, vilket visar att den övre delen av det murade tornet är yngre. Strax över detta bjälklag ligger bjälklaget och golvet med vattendäck för den nuvarande klockvåningen. Denna har ljudgluggar åt alla håll, men med mycket olika karaktär. Åt öster syns långhusgaveln inmurad, krönt av två inmurade högben av trä. Från långhusvinden syns korets västra gavelröste med bevarad sannolikt ursprunglig puts, som när koret var nytt satt ovanför stavkyrkolånghusets yttertak. Korvindens murverk visar skador som kan tala för att det drabbats av en brand, kanske snart efter att det stod klart.

Interiör mot öster. Foto JL 2023.

Interiör mot öster.
Foto JL 2023.

Interiör mot väster.
Foto JL 2023.

Interiör mot väster. Foto JL 2023.

Interiör av koret mot öster sett genom triumfbågen. Nedan till vänster korets östra del, till höger korets norra del sedd mot nordöst. Foto JL 2023.

Korets södra fönster samt korvalvet sett mot sydväst. Foto JL 2023.

Kalkmålning från 1200-talet på korets norra mur. Foto JL 2023.

Det norra av korets tre östfönster med glasmålningar från 1200-talets mitt. Återuppsatta i kyrkan 1971-1972 efter att sedan 1800-talet funnits i Gotlands Museum. Foto ES 2023.

Nedre delen av korets östra mur, bakom altaret, sedd mot sydöst Till vänster det mellersta av korets östra fönster med reproduktion av glasmålning från kyrkan i Gotlands Museum. Foto JL 2023.

Interiör av långhuset mot sydöst. Observera avtrycket kring triumfbågen av träkyrkans tak och väggar. Foto JL 2023.

Ovan, triumfbågsmuren mot öster med markerat avtryck av träkyrkans gavel samt, till vänster, detalj av avtrycket norr om triumfbågen. Foto JL 2023.

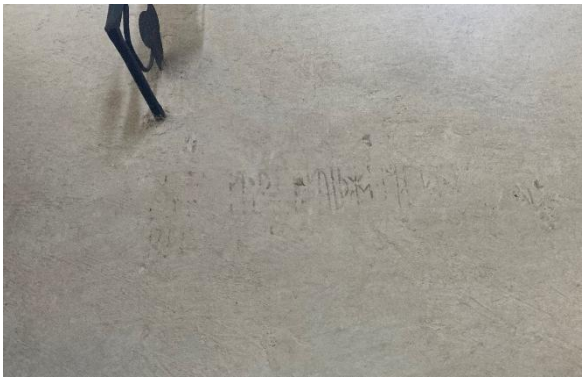

Långhusets sydöstra hörn med fönster vid predikstolen. Till höger det större södra långhusfönstret. Glasmålningen är en reproduktion. Foto JL 2023.

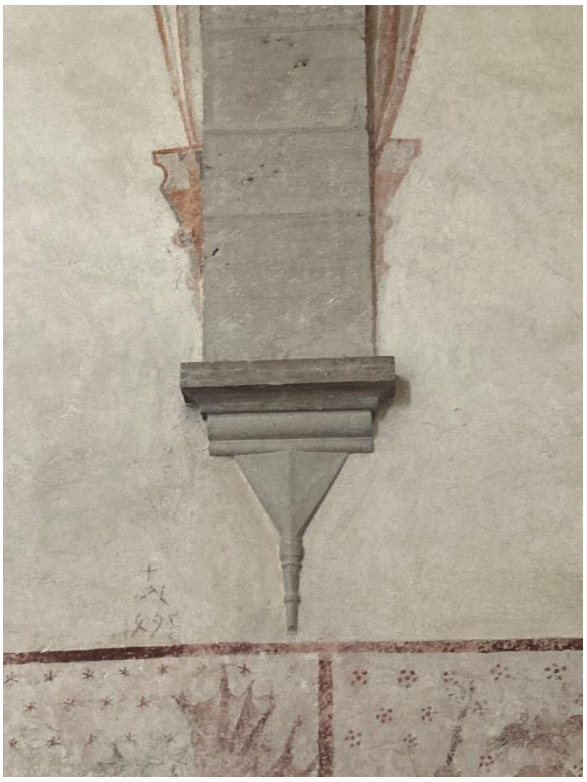
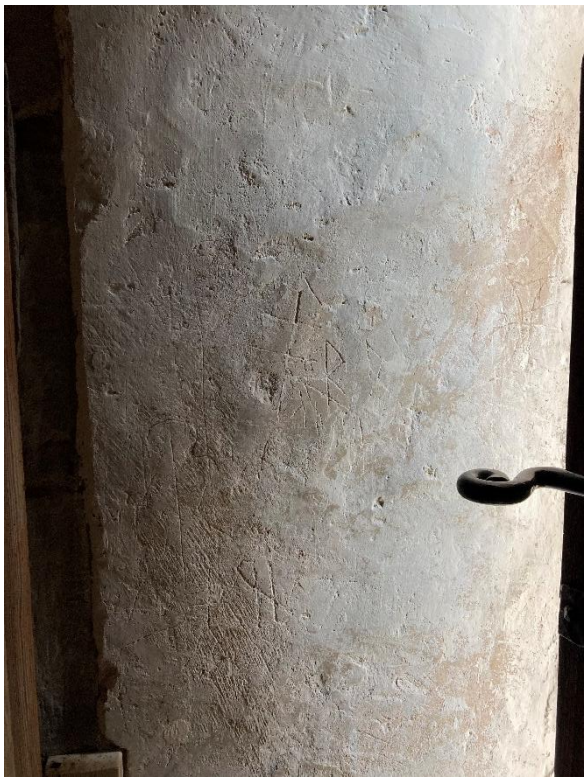

Långhusets södra sida sedd mot sydöst och sydväst. Foto JL 2023.

Parti av långhusets sydmur öster om portalen. Till höger målad runinskrift samt kalkmålning från 1400-talets slut. Foto JL 2023.

Valvkonsolen på södra muren samt målad inskrift med årtalet 1495, sannolikt syftande på kalkmålningen. Till höger ristad troligtvis delvis medeltida graffiti i långhusportalens östra smyg. Foto JL 2023.

Vindfång från 1902-1903, ritat av Gustaf Pettersson, sett från nordöst, detalj från nordväst, vindfångets inre övre del sedd från söder samt långhusportalens tröskel sedd från norr. Foto JL 2023.

Långhuset mot väster. Nedan långhusets sydvästra och nordvästra hörn. Foto JL 2023.

Kalkmålning från 1400-talet på långhusets västra mur norr om tornbågen. Foto JL 2023.

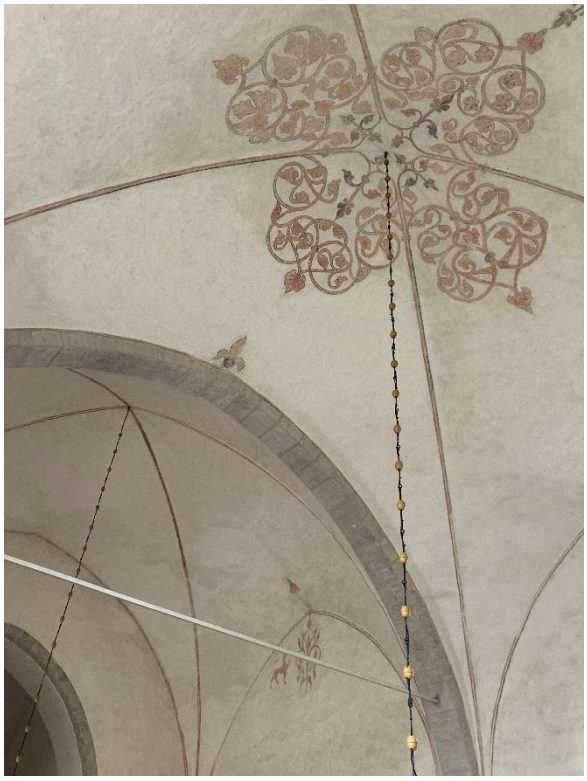
Del av kalkmålning från 1400-talet i långhusets nordvästra hörn. Till höger kalkmålning från 1200-talet på långhusets norra mur. Foto JL 2023.

Valvkonsol på långhusets norra mur. Blocket ur vilket konsolen är huggen framgår i putsen. Till höger långhusets norra fönster. Foto JL 2023.

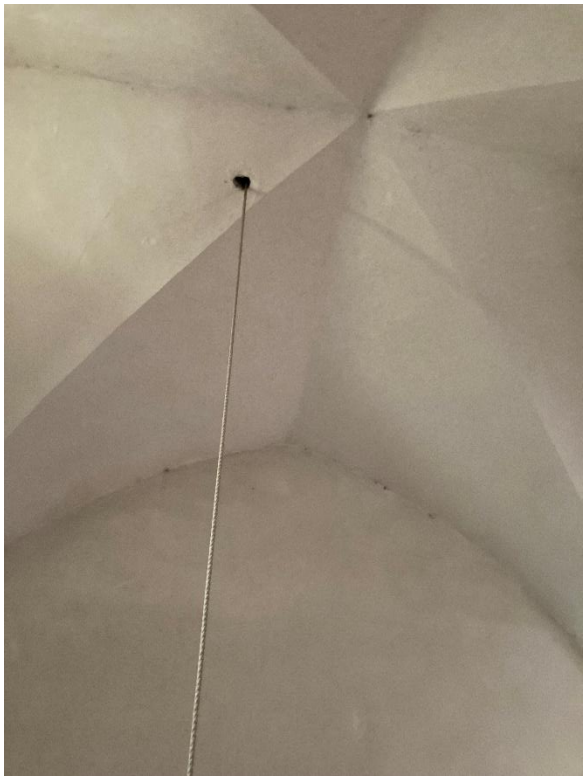

Norra långhusmurens östra del. Till höger långhusets valv, sedda mot nordväst. Foto JL 2023.

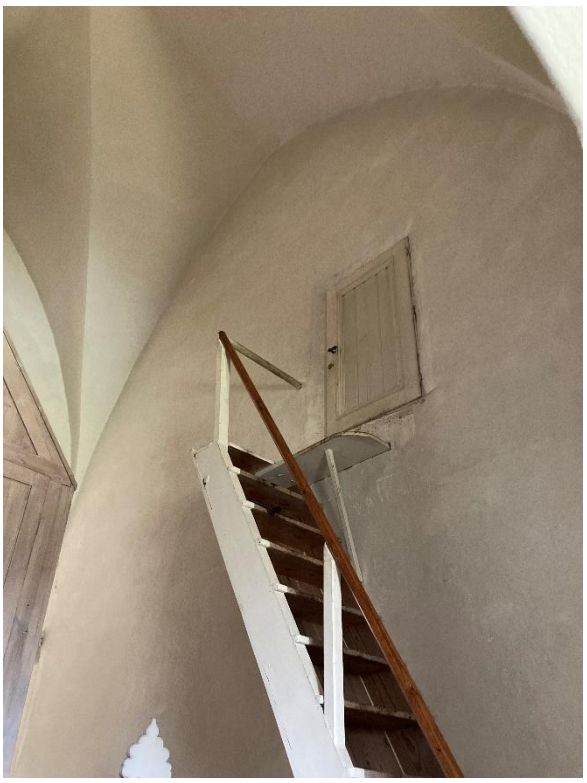
Tornbågen och ringkammaren mot väster. Foto JL 2023.

Ringkammarens valv från 1902-1903, sett mot norr, samt ringkammarens fönster mot väster. Foto JL 2023.

Till vänster interiör mot nordöst av sakristian i ringkammarens nordvästra hörn mot. Till höger ringkammarens sydvästra hörn med nedre delen av trappan upp till tornuppgången. Foto JL 2023.

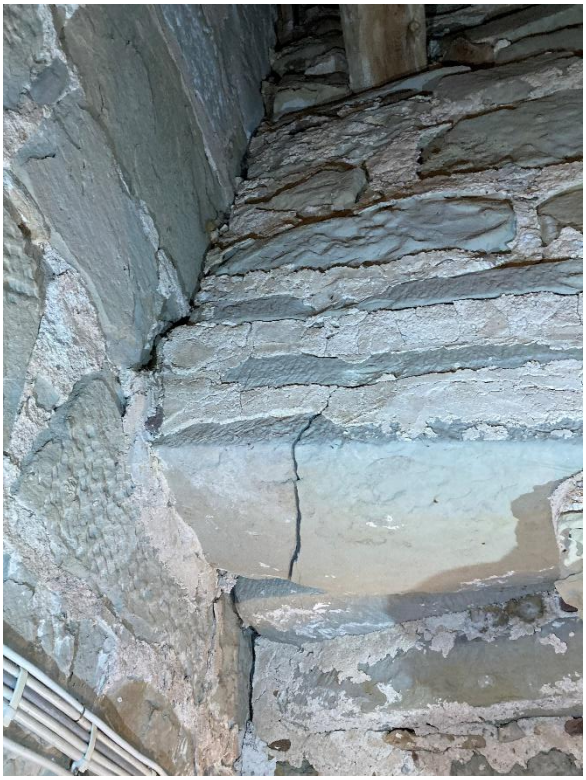

Dörr till torn och vindar i övre delen av ringkammarens södra mur samt till höger dörröppningen sedd inifrån murtrappan. Foto JL 2023.

Murtrappan i tornets södra mur, nederdelen samt hela trappoppet sedda uppifrån mot väster. Foto JL 2023.

Murtrappans övre del sedd uppåt mot öster med mycket oregelbunden murning. Till höger ljusglugg till trappan. Foto JL 2023.

Trappans mynning i första övervåningens sydöstra hörn. Till höger mynningens övertäckning sedd uppåt mot sydöst med tornmurens stumma skarv mot långhusgaveln. Övertäckningen är inte välvd utan gjord av utkragande stenar som ligger mot långhusmuren. Foto JL 2023.

Murverket i långhusets västgavel, sedd inifrån tornets första övervåning. Till höger öppningen, som är ursprunglig, mot långhusvinden med dörren öppen. Foto JL 2023.

Den välvda bågen över öppningen mellan torn och långhusvind. Foto JL 2023.

Tornets första övervånings nordöstra hörn med anslutningen mellan tornets murar och långhusets västgavel. Murverket i tornet är enklare och stöter stumt emot gavelmuren. Foto JL 2023.

Tornets första övervåning sedd mot sydväst. Till höger ljusglugg i tornets västgavel. Foto JL 2023.

Ovansidan av nordöstra svickeln över ringkammarens valv, sedd genom bjälklaget. Till höger första övervåningens sydvästra hörn med starkt eroderat murverk. Foto JL 2023.

Första övervåningen sedd uppåt mot söder med bjälklag som avdelar våningens övre del från den nedre. Till höger bjälklaget och våningens övre del sedda mot väster. Den närmaste bjälken, har ett spygatt, en ränna för avrinning, vilket talar för att bjälklaget utgjort golv under klockvåningen. Kanske när tornet varit lägre. Murverket ändrar karaktär strax ovanför bjälklaget vilket tyder på att tornet har höjts. Foto JL 2023.

Klockvåningen mot öster med långhusets västra gavelröste synligt samt den ännu bevarade yttre takstolen. Foto JL 2023.

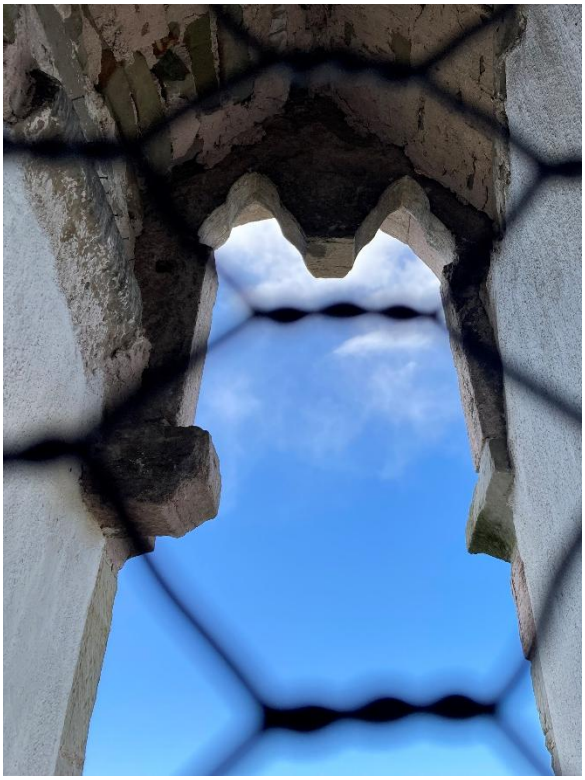

Klockvåningen mot väster. Till höger klockvåningen mot söder och norr. Foto JL 2023.

Överdelen av tornets södra ljudgluggar, den till vänster med kvarsittande formbrädor. Foto JL 2023.

Överdelen av den södra av tornets västra ljudgluggar. Till höger norra ljudgluggen. Foto JL 2023.

Övre delen av klockvåningens sydöstra hörn visande murverk av till stor del ohuggen fältsten. I förgrunden löstagen spirstock från 1868. Foto JL 2023.

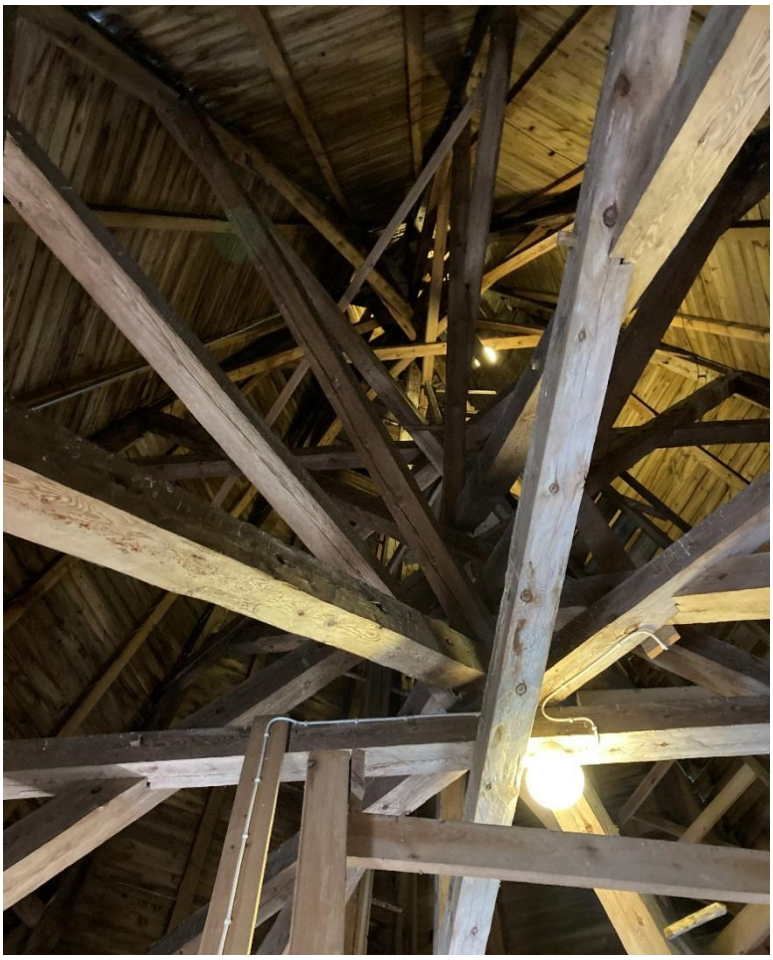

Den norra respektive södra av de östra ljudgluggarna. Foto JL 2023.

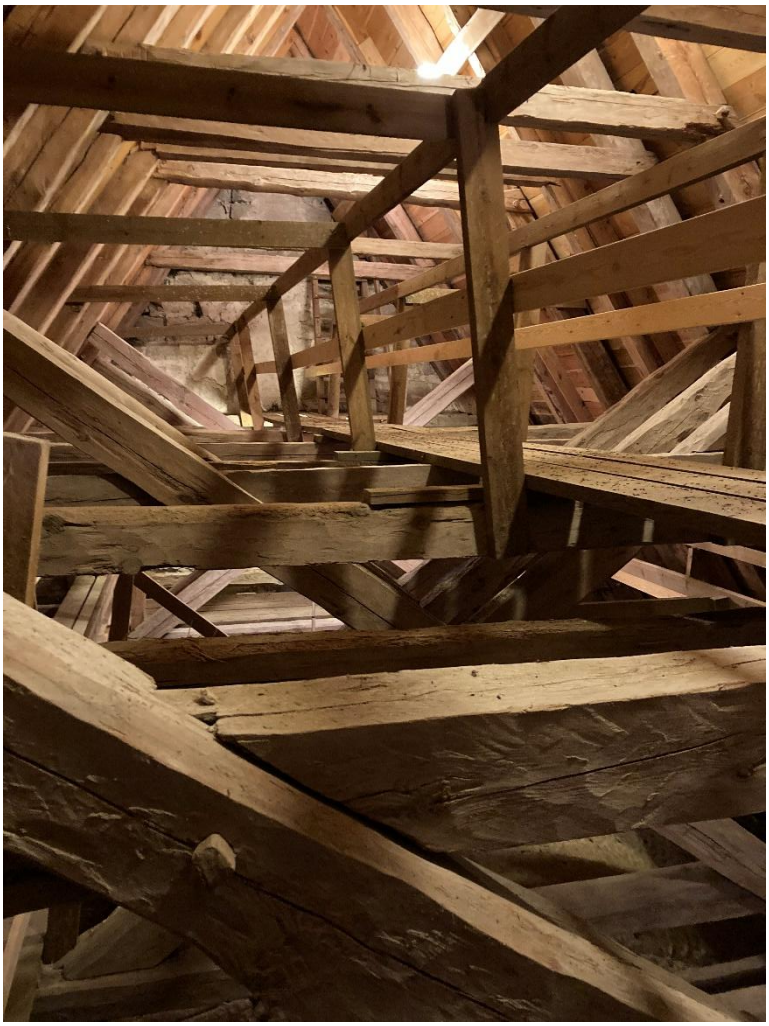
Spetsen av den inmurade västra långhusgaveln. Till höger klockvåningens övre del mot söder. Foto JL 2023.

Tornhuvens inre sett uppåt. Foto JL 2023.

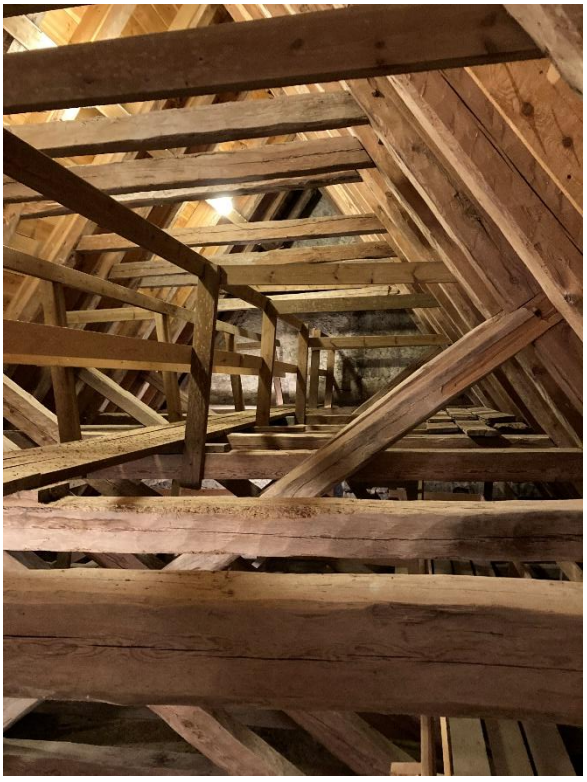

Ovan till vänster passage från tornet, sedd från långhusvinden. Ovan till höger del av takstolen över långhuset, sedd mot sydöst. Till vänster långhusvinden mot öster. Foto JL 2023.

Långhusets takstol, nedre delen mot sydöst och väster. Foto JL 2023.

Långhusets takstol, övre delen mot väster. Till höger långhusets östra gavelröste, triumfbågsgaveln, med spår av den troligen 1923 inmurade skorstensstocken. Foto JL 2023.

Triumfbågsgaveln från sydväst med genomgång till korvinden samt del av rökkanalen. Foto JL 2023.

Del av triumfbågsmuren med inslag av puts från tiden innan långhuset byggdes. Skorstensstocken är inmurad i gavelröstet vänster om elledningen. Till höger detalj av den medeltida putsen. Foto JL 2023.

Passage mellan långhus- och korvindarna sedd från väster och nordöst. Omfattning i betong och branddörr från 1971-1972. Foto JL 2023.

Detalj av murverket mot koret på triumfbågsmurens södra sida. Till höger korvinden mot väster. Foto JL 2023.

Ovan till vänster korvinden mot öster, till höger detalj av östra gavelröstets södra del med inmurade trästycken. Till vänster gluggen i östgaveln. Nedan detalj av takstolen med dymling i korvindens nordvästra hörn. Foto JL 2023.

Fast inredning och inventarier

Kyrkans inredning och inventarier härrör från olika tider. Anslående i rummet är det medeltida altarskåpet, predikstolen från 1700-talet, som utgjort en del av en omfattande 1700-talsinredning varav delar finns bevarade, samt bänkinredningen och orgeln från 1900-talets första år. Altarringen utgör en diskret detalj från den annars omfattande restaureringen i början av 1970-talet. Altaret är medeltida men troligen ommurat och framflyttat 1902-1903 (eller tidigare) för att ge utrymme för en tilltänkt sakristia bakom den dåvarande stora altartavlan från 1774. Altarskåpet med på både utsidan och insidan målade dörrar tillverkades i början av 1500-talet med återanvända skulpturer för ett altarskåp eller annat inredningsföremål från omkring 1300. Kyrkorummet har flera förvaringsnischer i murarna. I korets nordöstra hörn ett sakramentsskåp med delvis medeltida dörrar. Väster därom en nisch med hugget trepassformat krön. Rakt spetsiga nischer finns även på korets södra sida samt ovanligt nog alldeles öster om södra långhusportalen. Predikstolen i långhusets sydöstra hörn står på en murad plint som troligen utgjort ett sidoaltare. Rester av ytterligare medeltida sidoaltaren påträffades 1971-1972, dels på vanlig plats i långhusets nordöstra hörn, dels i långhusets nordvästra hörn framför den där placerade senmedeltida kalkmålningen med fem apostlar. Predikstolen, som saknar ljudtak, tillverkades under 1700-talets förra hälft, troligen av Olof Söderdahl, och målades 1728 av Johan Hernell. Trappan ombyggdes troligen 1902-1903. Den öppna bänkinredningen tillverkades 1902-1903 efter ritningar av Gustaf Pettersson från 1889. Han har troligen även ritat nummertavlan från 1902 i ek. Dopfunten i sandsten från omkring 1200 är till stilen av den typ som präglar mästaren Sighrafs funtar. Den är väderbiten, sannolikt efter att ha stått utomhus, och var mellan 1728 och 1971 målad i starka färger, något den sannolikt varit även ursprungligen om än med annan färgsättning och andra motiv. Orgeln tillkom 1903 med fasad ritad av Gustaf Pettersson. Krönet har senare förenklats något. Kyrkklockan göts 1894 av firma Johan A. Beckman & Co i Stockholm.

På Gotlands Museum finns flera inventarier från Silte kyrka, som 1774 års altaruppsats, tillverkad i trä troligen av Olof Blomberg och målad av Johan Weller, till sin stil ovanlig i sitt slag, och en altarring från 1902-1903, borttagna vid restaureringen 1971-1972 samt delar av ett altarskrank, en skriftepall, en nummertavla, en fattigstock och en korbänk från 1700-talet vilka togs bort 1902-1903. På museet finns även fem medeltida träskulpturer, vilka sannolikt är de fem äldre bilder som kyrkan sålde 1877. Där finns också två medeltida målade kollekttavlor samt två glasmålningsrutor.

Interiör mot öster från trappan till kyrkvinden. Kyrkorummets inredning härrör från olika tider: medeltida altarskåp, predikstol från 1700-talet, bänkar och orgel från sekelskiftet 1900 samt altarskrank från 1970-talet. Foto JL 2023.

Altarbordet sett från sydväst och nordöst. Foto JL 2023. Altaret är medeltida men beläget ovanligt långt västerut och troligen flyttat ut mot kyrkorummet 1902-1903 för att skapa en sakristia bakom altaret, vilken istället (senare?) inreddes bakom orgeln.

Altarskåp från 1500-talets början med skulpturer från omkring 1300. Helhet och detalj. Foto JL 2023.

Insidan av altarskåpets dörrar med målningar från 1500-talets början visande Själavägningen och Maria Immaculata. Foto JL 2023.

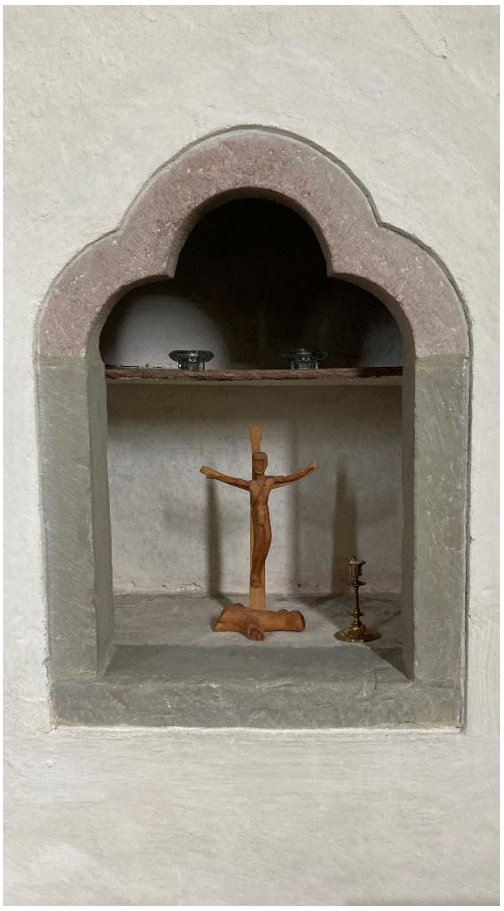

Altarskåpsdörrarnas utsida med Marie Bebådelse. Foto JL 2023.

Altarskåpet före konservering och innan det fördes över till Gotlands Fornsal. Foto Oskar Vilhelm Wennersten 1902, ATA.

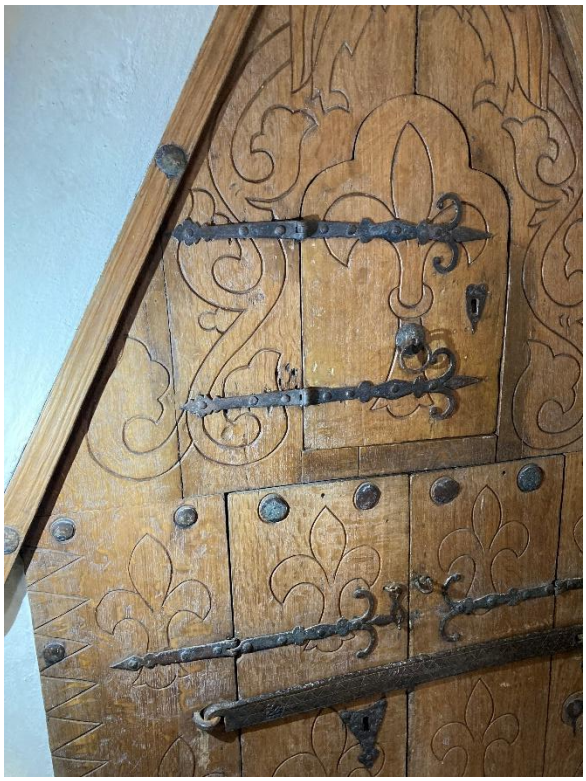

Medeltida nischer på korets norra sida samt altarskranket från 1971-1972. Till höger den västra av nischerna. Foto JL 2023.

Sakramentsskåp i östra delen av korets norra mur med delvis medeltida dörrar, restaurerade 1902. Nedan detaljer. Foto JL 2023.

Nisch på korets södra sida med stängd respektive (högra bilden) öppen dörr. Foto JL 2023.

Murskåp i södra långhusmuren, strax öster om portalen. Foto JL 2023.

Predikstol från 1700-talets förra hälft, troligen tillverkad av Olof Söderdahl, målad 1728 av Johan Hernell. Foto JL 2023.

Predikstolens murade underrede, troligen format av ett medeltida sidoaltare. Till höger predikstolens timglas. Foto JL 2023.

Predikstolskorgens utsida och insida med målningar av Johan Hernell 1728. Foto JL 2023.

Bänkinredning från 1902-1903, gjord efter ritningar av Gustaf Pettersson 1889. Foto JL 2023.

Bänkinredningens framskärm samt ambo från 1900-talets senare del. Till höger nummertavla från 1902. Foto JL 2023.

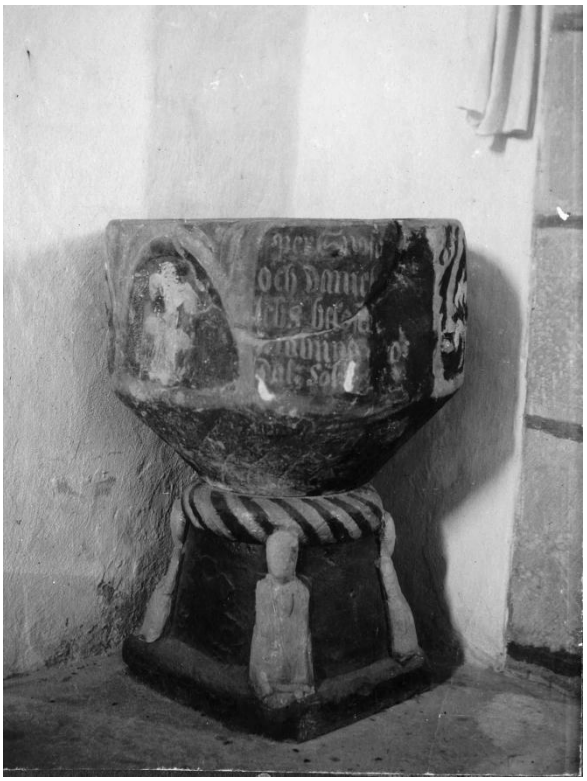

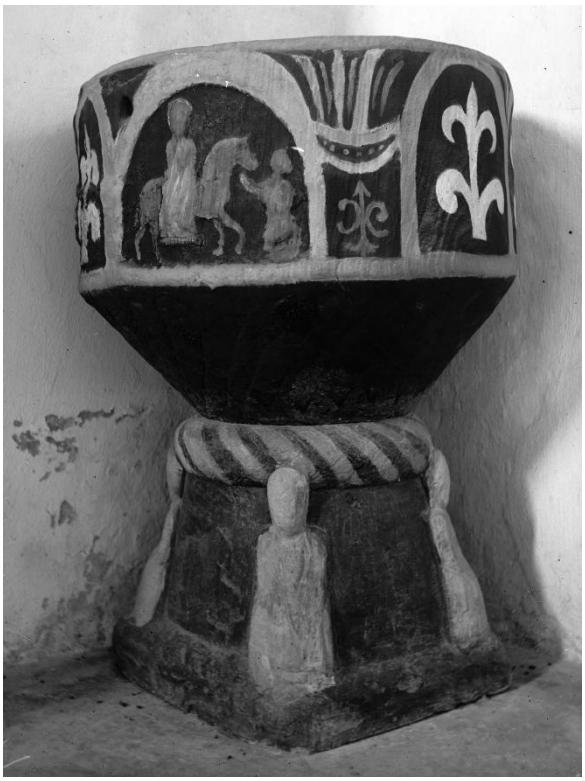
Dopfunt i sandsten från omkring år 1200, tillskriven mästaren Sighraf. Foto JL 2023.

Dopfunten samt detalj av foten. Foto JL 2023.

Dopfunten med tidigare bemålning från 1728, avlägsnad 1971. Foto Johnny Roosval ca 1905 samt Einar Erici 1916, ATA. Mellan det att bilderna togs synes målningen ha påbättrats, åtminstone på cuppan.

Detalj av orgelfasad från 1903, ritad av Gustaf Pettersson. Foto JL 2023.

Klocka gjuten 1894 av firman Johan A. Beckman & Co. Foto ES 2023.

Altaruppsats i målat trä, tillverkad 1774 av Olof Blomberg och målad av Johan Weller, borttagen från altaret strax före restaureringen 1971-1972. Nu i Gotlands Museum. Foto JL 2019.

Altarskrank från 1728, borttaget 1902-1903, nu i Gotlands Museum. Foto JL 2022.

Altarskrank från 1902-1903, borttaget 1971-1972, nu i Gotlands Museum. Foto Kyrkoinventarieinventeringen ca 2000, Visby stift.

Madonnabild och helig biskop från 1300-talet samt Heliga Birgitta från omkring 1400. Träskulpturer från Silte kyrka, nu i Gotlands Museum. Foto Kyrkoinventarieinventeringen ca 2000, Visby stift.

Bekännelsepall, troligen från 1728, samt nummertavla, tillverkad av Olof Blomberg och målad av Johan Weller 1774. Foto Kyrkoinventarieinventeringen ca 2000, Visby stift.

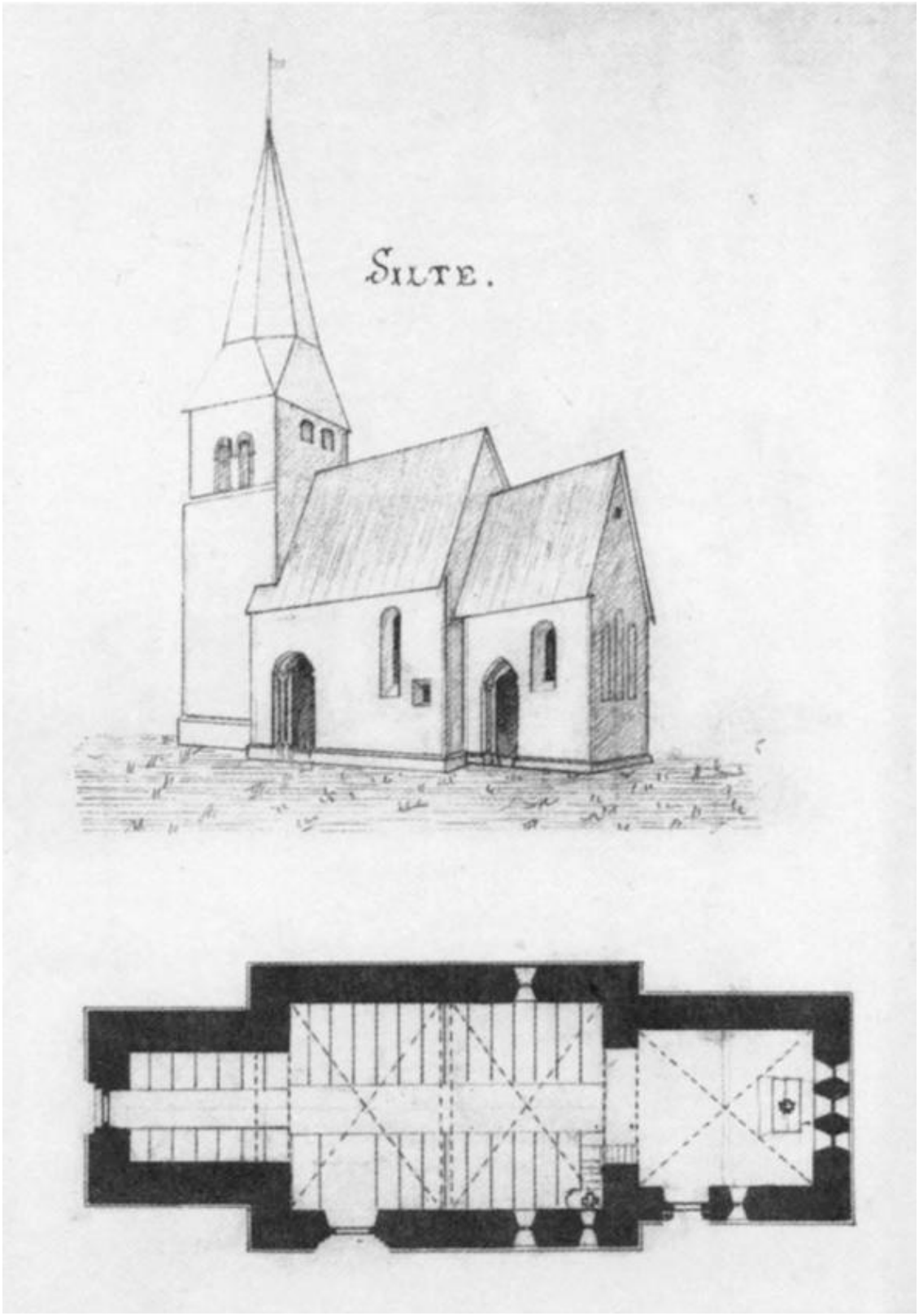

Fattigstock från 1728, målad av Johan Weller 1774, samt kollekttavlor från 1400-talet, nu i Gotlands Museum. Foto Kyrkoinventarieinventeringen ca 2000, Visby stift.

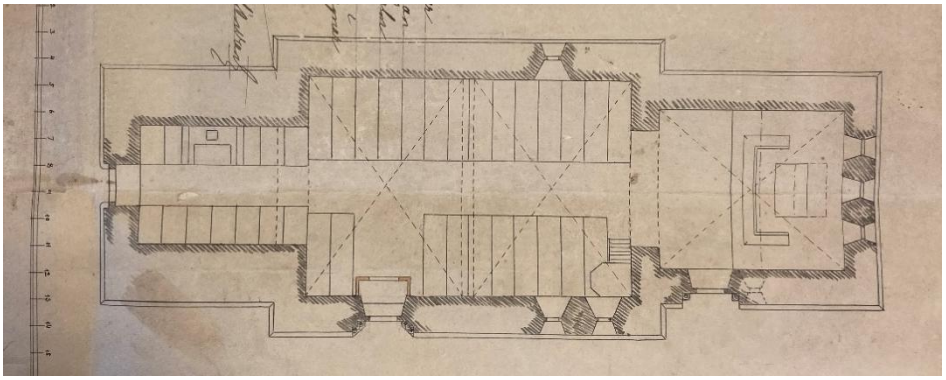
Restaureringar

De senaste restaureringarna

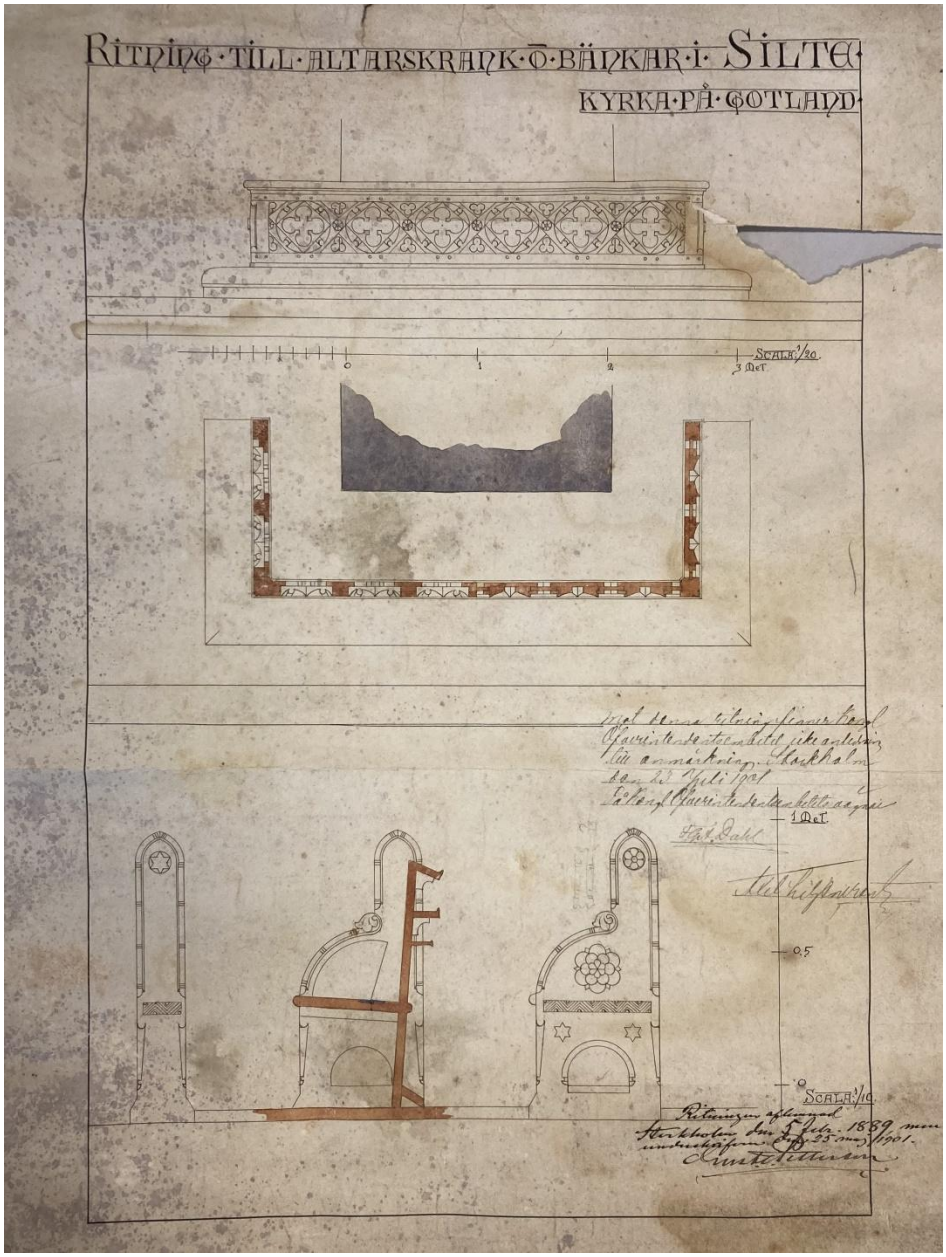
Kyrkan synes ha genomgått en omfattande inre upprustning och omgestaltning i början av 1700-talet. År 1728 målades eller tillverkades åtskilliga delar av kyrkans inredning och kyrkan, som vid en tidigare visitation omtalats som skröplig, omnämns vid en senare visitation som vacker. På 1850-talet förstorades kyrkorummet genom att en avbalkning till magasin i ringkammaren togs bort. Under 1880-talet var kyrkan åter i dåligt skick med synlig sprickbildning. Restaurering förbereddes men genomfördes under byggmästaren Nils Petterssons ledning först 1902-1903, men delvis sannolikt enligt äldre beslut som innebar att stora delar av den tidiga 1700-talsinredningen revs ut. Nya bänkar och altarring anskaffades efter ritning av arkitekten Gustaf Pettersson från 1889, men 1700-talets predikstol och altaruppsats bevarades. I väster placerades en orgel varvid ringkammaren, som tidigare saknat valv, höjdes och det tidigare trätaket ersattes av ett högre placerad murat valv. En ny omfattande restaurering genomfördes 1971-1972 efter förslag av arkitekten Leif Olsson. Den resliga 1700-tals altaruppsatsen togs bort och ersattes av det lägre senmedeltida altarskåpet varigenom korets trefönstergrupp frilades. Altarringen byttes mot ett enkelt altarskrank medan bänkinredningen från förra restaureringen behölls. På rummets murar och i valven framtogs medeltida kalkmålningar, medan några kalkmålade passionsfriser valdes att åter kalkas över. Tre glasmålningsrutor återuppsattes i kyrkan, 1988 kompletterade av kopior av de två övriga som hört till kyrkan.

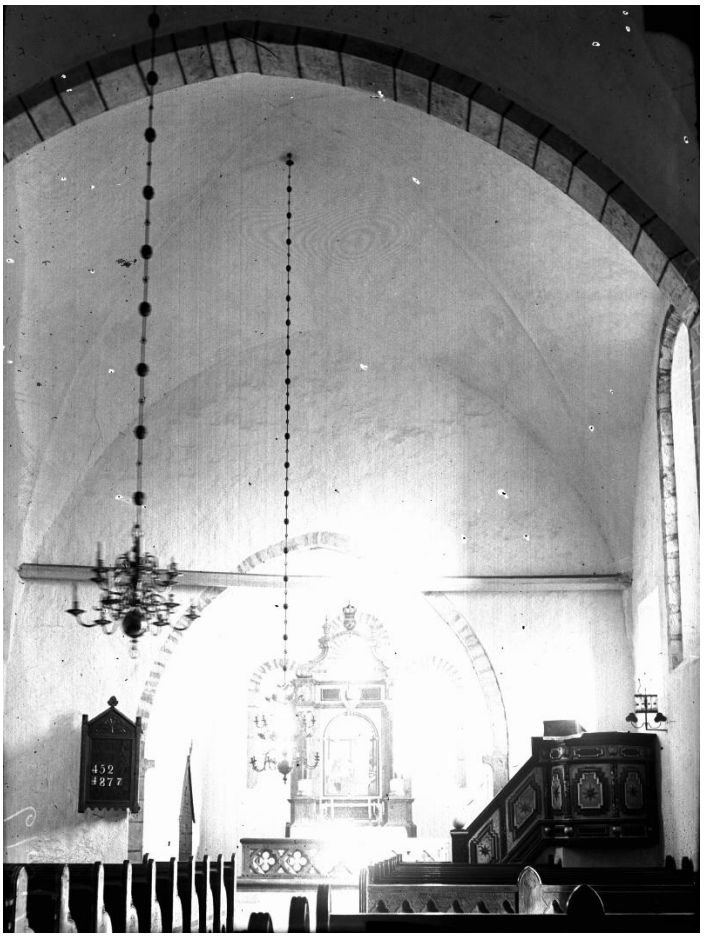
Kyrkans plan före restaureringen 1902-1903. Bänkinredningen sträcker sig in i ringkammaren som då hade träinnertak och därför saknar markering av valv. Predikstolen hade en längre trappa, som vinklades in mot koret. Altaret var beläget närmare kormuren medan det idag står längre mot väster för en tänkt sakristia bakom altaret. Överintendentsämbetets arkiv, Riksarkivet (Silte kyrka), efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

Ritning till restaurering av kyrkan, fastställd 1901. Hablingbo kyrkoarkiv O I:1, Visby landsarkiv/Riksarkivet. Altaret är markerat att flyttas till nuvarande läge. Bänkinredning var avsedd att vara kvar i ringkammaren, kompletterad med mindre orgel.

Ritning till nytt altarskrank och ny bänkinredning med fällbara sitsar av Gustaf Pettersson 1889. Hablingbo kyrkoarkiv O I:1, Visby landsarkiv/Riksarkivet.

Interiör mot öster mellan restaureringarna 1902-1903 och 1971-1972. Foto Einar Erici 1916, ATA, och Alfred Edle 1943, efter Sveriges kyrkor volym 215, Go VIII:3 (1992).

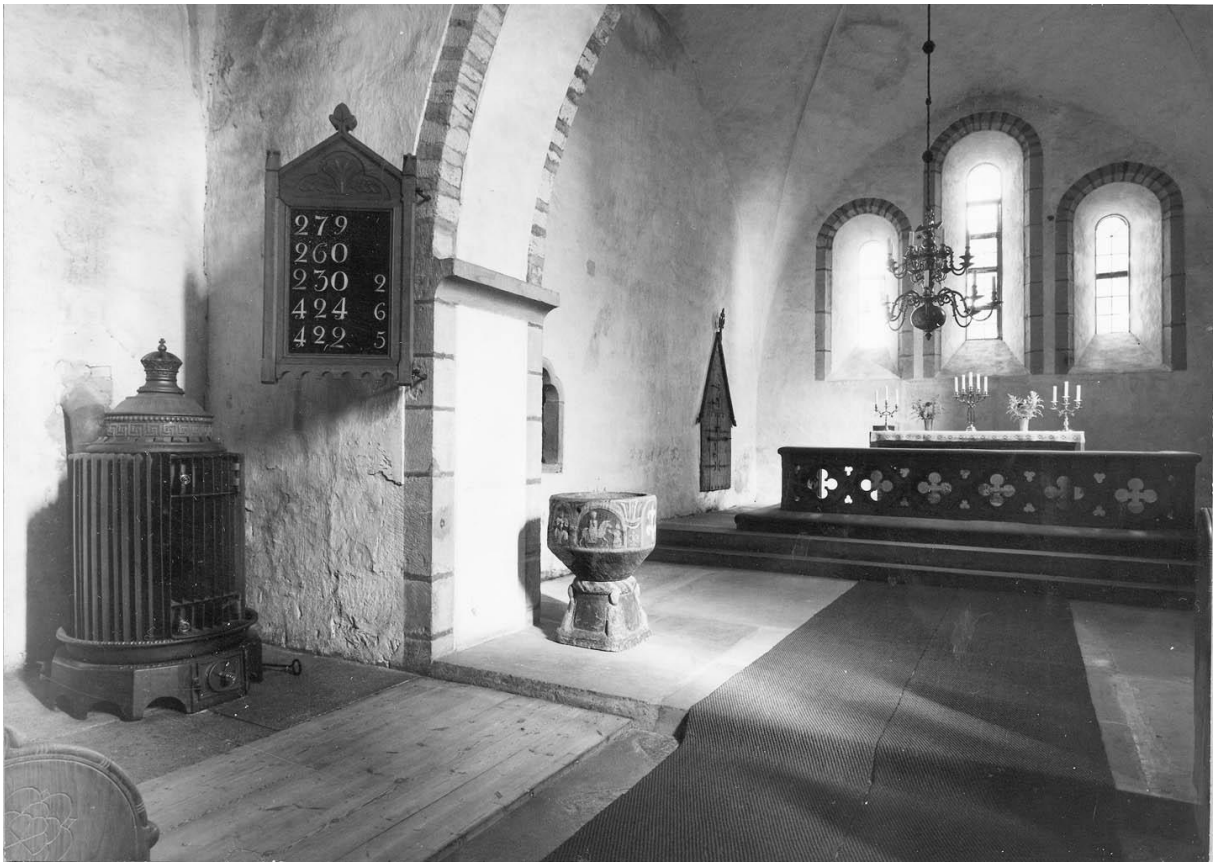
Interiör mot väster strax efter restaureringen 1902-1903. Foto Johnny Roosval ca 1905, ATA.

Interiör mot väster mellan restaureringarna 1902-1903 och 1971-1972. Foto Einar Erici 1916, ATA, och foto omkring 1970, Gotlands Museum.

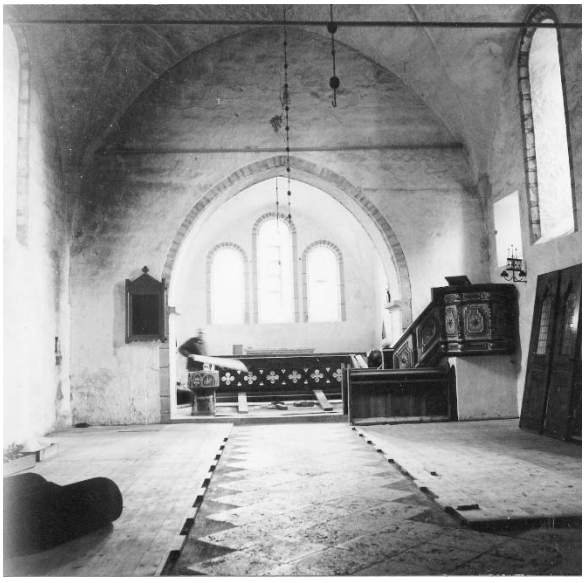

Klockvåningen under tornhuvens ombyggnad. Ljudgluggarna försedda med invändiga träluckor. Foto Sven Axel Söderholm 1949, ATA.

Interiör mot öster strax innan restaureringen 1971-1972. Altartavlan från 1774 är redan borttagen från altaret som är dukat, vilket visar att den avlägsnades ett tag innan restaureringen började. Foto ca 1970, Gotlands Museum.

Interiör mot öster strax innan och under restaureringen 1971-1972. Foto ca 1970 respektive 1971, Gotlands Museum.

Stavkyrkans grundmurar under framgrävande samt det påträffade avtrycket på triumfbågsmuren från stavkyrkans väggar och tak. Foto 1971, Gotlands Museum.

Avsågade rester av inmurade bjälkar på triumfbågens södra sida, kanske från ett lektorium. Foto Erik Olsson, 1971, Gotlands Museum.

Interiör mot öster, mot nordväst och av koret mot nordöst strax efter restaureringen 1971-1972. Foto Georg Gådefors 1972, ATA.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravningar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning menas* de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Fornlämningar

Kyrkan med den medeltida kyrktomten är klassad som ”Möjlig fornlämning (Bevakningsobjekt då det fortfarande utgör en stående kyrka.)”[1]. På kyrkogården står en fornlämningsklassad bildsten som saknar synliga bilder[2].

Arkeologiska undersökningar

Vid renovering av kyrkgolvet 1902 påträffades bland annat bronsknappar och dito beslag samt pärlor av bärnsten, glas och keramik. Fynden lämnades in till Statens historiska museum (SHM)1905[3].

I samband med renoveringsarbetet i kyrkan 1971 gjordes ett provschakt på 2,5x4 meter i långhusets nordöstra hörn. Då påträffades murverk som utgör rester efter grunden till en stavkyrka. Året därpå gjordes en mer omfattande arkeologisk undersökning. Grunden efter den rektangulära stavkyrkan är cirka 8,5 x 5,6-5,7 meter i östvästlig riktning. Murarna består av upp till 0,5 meter stora kalkstensflis samt kallmur av mindre stenar lagda i 4-5 skift. Under kallmuren finns större kalkstensflis och lertätning mot kallmuren.

I eller snarare under stavkyrkan påträffades 14 gravlagda individer. Då det rörde sig om kristna gravar i en kristen kyrka togs inga skelett upp och således ligger de kvar.

Drygt 2000 fyndposter från undersökningen finns registrerade i Gotlands Museums fyndregister och merparten av dessa, 1700 st., är Wisbybrakteater från 1200-talet. Det gjordes på 1970-talet kol-14-datering på bland annat kol som påträffades under stavkyrkan. Dock var avvikelsen för stor och dessa dateringar är relativt osäkra på grund av allt för långt spann[4].

Kyrkogården

På 1930-talet påträffades ett tyskt silvermynt från 1540-talet i en grusgång på kyrkogården[5].

[1] L1976:8063 (Silte 34:3).
[2] L1976:8064 (Silte 34:4).
[3] SHM inv. nr. Silte 12480.
[4] Eriksson 2011 & Trotzig 1972.
[5] SHM inv. nr. Silte 20393.

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del

håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistorier utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vindar och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altaruppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa”. Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Silte kyrka tillhör inte de mer anslående av Gotlands kyrkor, men genom de arkeologiska undersökningarna vid restaureringen 1971-1972 och den orörda grundläggning som då frilades kom kyrkan att ges en framträdande plats inom kunskapsuppbyggnaden kring de tidigmedeltida stavkyrkor som antas ha föregått många av landets befintliga medeltida stenkyrkor. Vid samma restaurering frilades även de dekorativa valv- och väggmålningar som bidrar till att berika kyrkorummet. Relationen mellan det låga altarskåpet, med sina värdefulla och välbevarade senmedeltida målade dörrar, och östfönstren bildar en fin enhet i harmoni med det sparsmakade modernistiska altarskranket. Inredningen från sekelskiftet 1900, och då särskilt vindfånget, utgör

en viktig del av kyrkans karaktär. Predikstolen hör till det mindre antal på ön som inte försågs med ljudtak samt har intill det för några Gotlandskyrkor karaktäristiska predikstolsfönstret, som till sin ringa storlek och enkla utförande kontrasterar mot de övriga fönstren men också visar hur de medeltida kyrkorna varit mörka under vissa tider på året. Ett värdefullt inslag i kyrkan är att fönstersättningen i stort är den medeltida och att kyrkan hör till de få som har ursprungligt fönster i norr. Karaktäristiska drag är att nordfasaden saknar sakristia och att en sådan sedan början av 1900-talet varit inredd i ringkammaren. Ovanliga inslag är den högt placerade ingången till torntrappan samt de svårförklarliga skadorna i tornets murverk liksom de gåtfullt skapade öppningarna i tornet som vid en okänd tidpunkt, kanske efter medeltiden, skapats av återanvända byggnadsdetaljer, troligen hämtade från medeltida bostadshus.

Kyrkans inventarier

Av stort värde är även kyrkans bevarade medeltida glasmålningar samt de på Gotlands Museum förvarade äldre föremålen, som den äldre anslående altaruppsatsen från 1700-talet, den eleganta nummertavlan från 1700-talet, den kraftfulla altarringen från 1900-talets början och de målade medeltida kollekttavlorna.

Kyrkogården

Kyrkogården tillhör Gotlands mindre kyrkogårdar. Troligen har den i stort kvar sin medeltida utsträckning.

Gångsystemen utgörs av ett fåtal gångar vilket är ett ålderdomligt drag. Huvudingången har konstmässigt smidda järngrindar vilket har ett miljöskapande värde.

Kyrkogården omges av kalkstensmurar och en trädkrans med äldre träd. Det bidrar till en rofylld lummighet och en rumslighet.

Vid absiden ligger en trolig stigsten som användes för att sitta upp på hästen. Stigstenarna var ibland friliggande som vid Sanda prästgård men kunde också vara en utskjutande del av muren.

Norr om kyrkogården saknas synliga gravar. Gravvårdarna har varierande utformning. Det visar ett gravskick från påkostade och monumentala gravvårdar till mera blygsamt och enhetligt gestaltade gravvårdar. Fortfarande under andra hälften av 1800-talet fanns ett antal gravvårdar i trä.

Kyrkogården speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal, men också vår tids föreställningar. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med inskriptioner som minner om de människor som är knutna till Silte socken. I kyrkogårdsinventeringen 1996 angavs 5 gravvårdarna på kyrkogården som kulturhistoriskt värdefulla/intressanta. Vid en uppföljande inventering 2016 utpekades 7 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Silte kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Silte kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
o. 1150	Stavkyrka på platsen, varav grundläggningen påträffats i långhuset. (SvK anger ingen tillkomsttid men antar att stavkyrkan tillkommit ”sent” och att den skulle kunna sammanfalla med tillkomsttidenen av kyrkans medeltida dopfunt, dvs. omkr. år 1200.)	GK, SvK
s. 1100-tal	Dopfunten av stenmästaren Sigraf (SvK anger ”o. 1200”).	GK, SvK
1204	Byggnadsår enligt Strelow.	Strelow
o. 1250	Koret byggdes, och ”kort tid därefter” uppfördes långhuset (SvK anger för koret ”något före 1200-talets mitt” och för långhuset ”en kortare tid ” därefter)	GK, SvK
	Kalkmålningar, glasmålningar i korfönstren, väggskåp.	GK, SvK
s. 1200-tal	Tornet byggdes	GK, SvK
	Altartavlans skulpterade mittparti.	
1200-tal	Gravhäll i korgolvet med runinskrift över Botfrid och Rudvi.	SvK
1200-tal?	Brandskadade kyrkan, ev. endast kortaket.	SvK
o. 1300	Kalkmålningar (apostlar) i långhuset (GKM daterar målningarna till ”1280”).	GK, GKM
1300-tal	4 st. träskulpturer (madonna, biskop, S:t Olof, fragmentarisk Kristusbild), nu i Gotlands fornsal	SvK
	Gravskrift på långhussockelns S sida: I översättning: ”Här vilar herr Petrus från Vall”).	
o 1400	Träskulptur (S:ta Birgitta), nu i Gotlands fornsal.	SvK
o. 1450	Kalkmålningar av ”Passionsmästaren”.	GK, GKM
1495	Kalkmålning i långhuset (tjuvmjölkande kvinna).	GK, SvK, Inskr
o. 1500	Altartavlans flyglar.	GK
	Kalkmålning, nu överkalkad, i långhuset.	SvK
Medeltid	Tornet skadades svårt, rasade delvis, och stod troligen en tid som ruin.	SvK
	Ev. kan skadan knytas till Strelows uppgift om ett jordskalv 1540, då kyrkorna fick ”de Reffler oc Sprecker som findes huor de siden icke ere renoverede”.	Strelow
1728	Stora delar av inredningen förnyades.	SvK
	Predikstol, sannolikt tillverkad av snickaren Olof Söderdahl och målad av Johan Hernell (GK anger ”o. 1750”).	SvK, GK
	Altarskrank (numera i Gotlands fornsal), sannolikt målat av Johan Hernell.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1728	Bänkinredning, korbänk, den senare nu i Gotlands fornsal (bänkskärm), målad av Johan Hernell.	
	Fattigstocken.	
	Dopfunten målades.	
1738	Kyrkklockan omgöts.	SvK
1746	Tegeltak med nya sparrar på långhuset med ny, lägre takresning (tidigare brädtak). Byggmästare Anders Likmunds, Gerum.	SvK
1754	Brädväggen i tornbågen målades.	SvK
1756	Sakristiskrank ”bredvid altaret t.h.”.	SvK
1757	Sakristiskranket målades.	SvK
1758	Tegeltak (av ”Landscronategel” och ”Warbergtegel”) och nya ”band, Spärr och rijar” på kortaket, vilket tidigare var brädbelagt.	SvK
1762	Timglaset inköptes.	SvK
1766	En liten kyrkklocka inköptes (nedsmält 1894).	SvK
1774	Altartavla tillverkad av snickaren Olof Blomberg och målad av Johan Weller, sedan 1972 deponerad i Gotlands fornsal.	SvK
	Nummertavla tillverkad av snickaren Olof Blomberg och målad av Johan Weller.	
	Fattigstocken målades av Weller.	
1783-84	Tornhuven nybyggdes av tornbyggaren Mårten Suderbys i Gothem.	SvK
1830	Kyrkklockan sprack vid kimning.	SvK
1832	Årtal inskuret i långhusportalens dörrblad.	SvK, Inskr
	Ny kyrkklocka, gjuten i Stockholm (nedsmält 1894).	
1842	Takreparation.	SvK
1853	Sockenmagasinet byggdes.	SvK
1854	Tornportalen ändrades genom bortbrytning av posterna och insättning av pardörrar med speglar.	SvK
	Brädväggen i tornbågen revs bort.	
	Nytt stengolv i långhuset av kalkstensplattor (omväxlande röda och grå; sannolikt ölandssten).	
	Bänkinredning i tornrummet.	
1864	Omläggning av kyrkogårdsmuren.	ATA
1868	Tornhuven nybyggdes/reparerades av byggmästaren Hans Tellström Fardhem	SvK
	Årtal i vindflöjeln.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1860-tal?	Kyrkans fasader spritputsades (inkl. hörnkedjor och fönsteromfattningar).	SvK
	Dragstag av järn i långhuset.	SvK
e. 1875	Ljuskrona (16-armad) av mässing i långhusets Ö valv.	SvK
1885	Beslöts att plantera träd runt kyrkogården.	SvK
1892	Kyrkogården utvidgades 6 m åt S.	Kgdinv
1893	Kyrkklockan sprack.	SvK
1894	Kyrkklockan gjuten av Johan Beckman & Co, Stockholm, varvid även den lilla kyrkklockans metall återanvändes.	GKR, SvK
1896	Omläggning av taken och spritputsning av fasaderna.	SvK
1902(-03)	Restaurering efter förslag av arkitekt Gustaf Pettersson, Stockholm. Byggmästare Nils Pettersson, Visby:	SvK, GK
	– Avfärgning av väggar och valv i kyrkorummet (fragment av kalkmålningar upptäcktes men kalkades över)	SvK
	– Vindfång	
	– Bänkar	
	– Predikstolen målades	
	– Orgel (byggd 1900 av Åkerman & Lund, Stockholm). SvK uppger att orgeln byggdes 1903 av K. A. Andersson, Stockholm	ISO, SvK, ATA
	– Altarskrank	SvK
	– Väggskåpet i koret restaurerades med bl.a. nya beslag till överskåpet	
	– Tornvalvet slogs av tegel (1903)	
	– Dörr till torntrappan (1903).	
1907	Kyrkogården utvidgades åt S.	SvK
1909	Glasmålningarna (6 rutor) och altarskåpet deponerades i Gotlands fornsal.	SvK
1912	Reparationer.	SvK
1949	Tornhuven reparerades efter förslag av arkitekt Olle Karth, Visby (bl.a. offerreglar, plåtkappor och profilerad panel).	SvK, ATA
1923	Kamin i långhusets NÖ hörn.	SvK
1936	Ljuskrona (12-armad) av mässing i koret.	SvK
1950	Åskledare.	ATA
1951-52	Restaureringsförslag av arkitekt Lennart Tham (ej utfört).	SvK
1955	Runinskrift frilades.	SvK
1958	Altarskåpet konserverat av konservator Erik Olsson, Sanda.	ATA

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1960	Utvändiga reparationsarbeten efter förslag av arkitekt Olle Karth, Visby. Entreprenör byggnadsfirma Grönlund & Persson, Hablingbo:	GK, SvK
	– Taken lades om med nytt tegel	
	– Fasaderna slätputsades och kalkades	
	– Grundförstärkning efter förslag av ing. Gunnar Hammarlund, Göteborg.	
1971-72	Invändig restaurering efter förslag av arkitekt Leif Olsson, Stockholm:	GK, SvK
	– Tornportalens poster och tröskel rekonstruerades och försågs med ett nytt dörrblad	SvK
	– Nytt tegeltak på långhuset	
	– Omläggning av golvet i långhuset med kalkstensplattor	
	– Arkeologisk undersökning av stavkyrkans grund	
	– Framtagning och konservering av kalkmålningarna. Konservator Erik Olsson, Sanda	
	– Konservering av bänkar, nummertavla, predikstol, väggskåp, altarskrank och dopfunt (1700-talsmålningen avlägsnades). Konservator Erik Olsson, Sanda	
	– Altarskåpet återfördes till kyrkan från Gotlands fornsal	
	– Återinsättning av tre glasmålningar i ett av korfönstren	
	– Orgeln målades	
	– El-ringning (1972).	GKR
1981	Den nya kyrkogården invigdes.	SvK
1985	Orgeln renoverad av J. Künkels Orgelverkstad, Lund	ISO, SvK
1987	Altarskåpet konserverades av konservator Carl Henrik Eliason, Visby.	SvK
1988	Fotokopior av tre glasmålningar, deponerade i Gotlands fornsal, insattes i ett av korfönstren.	SvK
1991	Högtalaranläggning.	SvK
1992?	Grusgångarna på kyrkogården ersatta av betongplattor.	ATA
2006	Konservering av altaruppsats. Ansvarig entreprenör Byggnadshyttan på Gotland AB.	GM
2001	Beslut om anläggande av minneslund. Beställare Havdhem kyrkliga samfällighet.	GM
2008	Beslut om förändring av minneslundens utformning.	GM

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
2009	Konservering av gravhällar och en bildsten. Ansvarig entreprenör Stenkultur AB, Carl Gustaf Eliasson. Tre fragment av medeltida gravhällar och en bildsten stående vid östra muren.	GM
2010	Uppställning av gravhällar och medeltidagravfragment under skyddstak. Ansvarig entreprenör Byggnadshyttan på Gotland.	GM
2010	Yttre restaurering. Ansvarig entreprenör Byggnadshyttan på Gotland AB. – Tornhuv. Stuprör och hängrännor har byts ut till nytt i aluförzinkad stålplåt. Ventilation har anordnats i takfoten. – Långhustak: Tätningar tak-tornmur har bytts ut mot aluförzinakd stålplåt. Skorstenstoppens tätning har sets över. Ventilation har ordnats längs takfoten. Stuprör och hängrännor har bytts ut till nytt i aluförzinkad stålplåt. – Kortak: Tätningar tak-tornmur har bytts ut mot aluförzinkad stålplåt. Ventilation har ordnats längs takfoten. Stuprör och hängrännor har bytts ut till nytt i aluförzinkad stålplåt. – Fasaderna har åtgärdats enligt särskilt program av Balksten Byggnadsvård. – Socklar, hörnkedjor och fönsteromfattningar har rengjorts från alger och lavar. Fogarna har setts över och lagats med kalkbruk. – Innanför södra långhusportalen anordnades ett enkelt slagregnsavlopp. Portalen tillgänglighetsanpassades genom att ett extra steg i kalksten monterades på utsidan av tröskelstenen. – Lösa plankor på bjälklaget i våning 1 trappa upp flyttades och dendroprover togs på några av plankorna. Golvet är utfört av återanvända gamla plankor med en kluven och bilad yta. Ett nytt golv monterade i den del av rummet som används vid gångtrafik. Det gamla golvet lades på övriga delar av bjälklaget.	
2011	Restaurering av kyrkogårdsmur. Ansvarig entreprenör Skogsstyrelsen.	GM
2012	Restaurering av kyrkorgel. Ansvarig entreprenör, orgelbyggare Tomas Svenske.	GM

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv. (Gotlands Museums arkiv).
GK	Lagerlöf-Svahnström, Gotlands kyrkor, 1991
GKM	B G Söderberg, Gotländska kalkmålningar 1200-1400. 1971
GKR	I Rohr, Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985
GKS	Gunnar och Karin Svahnström, Måleri på Gotland 1530-1830. 1989

ISO	Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, red. Tore Johansson, 1990
Inskr	Inskrift i kyrkan
Kgdinv	Kyrkogårdsinventeringen 1996, Silte kyrkogård.
o	omkring
s	sent
Strelow	Hans Nilssön Strelow, Cronica Guthilandorum, 1633
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland, bd VIII:3, 1992
t.	tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltad av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten.
  skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan-och bygglagen reglerar avvändning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.
Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.
Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekat som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:
Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864
Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867
Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603
Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684
Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet)*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM (Statens Historiska Museer)*, Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Eriksson, M. 2011. Arkeologisk undersökning under kyrkgolvet i Silte kyrka 1971-72. Rapport skriven inom Rapportprojektet.
Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby
Inventering av inventarierna i Silte kyrka 2000-02, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
Inventering av Silte kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
Inventering av Silte kyrkogård, utförd 2017 av Gotlands Museum.
Program med arbets- och materialbeskrivning för utvändiga restaureringsarbeten på Silte kyrka, upprättat 2007-09-15 av arkitekt Jan Utas, Visby.
Vård- och underhållsplan Silte kyrka 2007. Arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
Sveriges Kyrkor, Gotland volym 178, 1978.
Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
Thunmark-Nylen, L. 1995. Churhyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). Ingår i: Jansson, I. (Red.) 1995. Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium Sigtuna, May 1991.
Trotzig, G. 1972. En stavkyrka i Silte. Gotländskt Arkiv.

Kartor

Skattläggningskarta Silte socken 1753. Lantmäteristyrelsen H72-1:1.
Laga skiftes karta, Bjerges nr 1, 1891. Lantmäteristyrelsen H72-2:4.